

SUBOTICA-PALIĆ
FOND TURISTIČKI KLASTER MIKRO REGIJE

**PROJEKAT: STVARANJE KAPACITETA KLASTERA ZA RAZVOJ EKO TURIZMA U
MIKROREGIONU, SA POSEBNIM NAGLASKOM NA POSMATRANJE PTICA KAO
TURISTIČKI PROIZVOD**

Projekat je podržan sredstvima Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova

PROJEKAT: STVARANJE KAPACITETA KLASTERA ZA RAZVOJ EKO TURIZMA U MIKROREGIONU, SA POSEBNIM NAGLASKOM NA POSMATRANJE PTICA KAO TURISTIČKI PROIZVOD

Projektni zadatak A: Izrada elaborata- faza I:

- Istraživanje i sakupljanje materijala o resursima flore i faune za eko turistički proizvod,
- identifikacija sekundarnih podataka, informacija i projekata koji su već mapirali postojeće resurse, radi njihovog povezivanja u stvaranje eko turističkog proizvoda,
- izrada podloga-tabela za stvaranje eko turističkog proizvoda, izabrani bitni elementi za kreiranje eko turističke ponude, na osnovu istraženih sekundarnih podataka
- šta učiniti i koje standarde primeniti u sferi turizma i hotelijerstva koji će uticati na očuvanje eko resursa,
- elementi koji su jedinstveni za regiju, opis predela, flora i fauna u duhu eko turističkog proizvoda kao motiv dolaska gostiju,
- mogućnosti povezivanja eko turističkog proizvoda sa drugim vidovima turizma, drugim turističkim proizvodima.

Projektni zadatak B: Ponuda bio i drugih tradicionalnih proizvoda koji mogu podržati gastronomiju eko turizma od klastera AGROINDUSTRIJA

SADRŽAJ elaborata A

1. Metodologija istraživanja i osvrt na primenu standarda koji će podpomoći eko turizam, principi koje treba poštovati za formiranje eko turističkog proizvoda
2. Sekundarni izvori podataka i projekti koji su mapirali floru i faunu
3. Ptice i posmatranje ptica kao bitan eko turistički proizvod, infrastruktura koja je u funkciji
4. Opis predela kao osnov za ekoturistički proizvod
5. Drugi vidovi turizma koji korespondiraju sa eko turizmom u mikroregionu
6. Predlog piktograma za eko turistički proizvod

OSNOV I CILJ projekta: Na osnovu Plana za unapređenje ekološkog statusa jezera Palić i Ludaš, / usvojen od gradske Skupštine/, Grad Subotica je dobio od Kfw banke 6,5 miliona eura bespovratnih sredstava za očuvanje i unapređenje biodiverziteta mikroregiona, jezera Palić i Ludaš. Unutar mera unapređenja biodiverziteta, važna stavka je uspostavljanje buffer zone-zelene zone zaštitnog pojasa oko jezera Palić i Ludaš. Unutar ove zaštitne zone jezera Palić, predviđena je turističko-inspekcijska multifunkcionalna staza, koja je trasirana Planom detaljne regulacije za Palić. Na ovoj stazi će biti projektovan mobiljar / info table, odmorišta, nadstrešnice, osmatračnice, korpe za odpatke... /za pre svega eko turističke proizvode:pešačenja, biciklizama, pecanja i posmatranja i proučavanja živog sveta. U prethodnom periodu, rađeni su već delimični projekti, istraživanja i infrastrukture koja tretira eko turizam. Sve ove

akcije trenutno nisu povezane i cilj prve faze ovog projekta je da sakupi, mapira, izdvoji one projekte i izvore informacija koji su već obradili temu biodiverziteta kao bazu za ekoturističke proizvode. Ovim želimo članovima klastera i svim budućim organizacijama da predstavimo obilje informacija, iniciramo ih na osmišljavanje eko turističkih proizvoda, navedemo ih da buduće ideje za projekte posmatraju integrativno. Cilj je da stejholderima unapred pružimo bitne informacije za buduće eko turističke proizvode i projektne ideje i time pomognemo da se već jednom urađene akcije ne rade ponovo, iz neznanja i nemanja informacija. U elaboratu su prikazani i neki primeri dobre prakse kao inspiracija.

Tabele koje su razvijene na principa eko turizma su vodič za zainteresovane strane, za dizajniranje eko turističkog proizvoda. Prema uputstvu u tabeli, treba da se da upišu konkretni parametri koji su tamo opisani, da se obuhvate svi značajni eko turistički aspekti.

Najveća pretnja zaštićenim prirodnim dobrima od turizma je neprilagođena izgradnja smeštajnih kapaciteta, sporsko-rekreativno-zabavnih sadržaja, saobraćajne infrastrukture. Model ograničene turističke izgradnje uz plansku dogradnju nedostajućih kapaciteta, mora da pomogne održivost osetljivih eko sistema. Polivalentno korišćenje kapaciteta traži komplementarne oblike korišćenja, kao što su drugi vidovi turizma /gastro-vinski, seoski, etno, ciklo.../. Iz svega navedenog potrebno je poštovati Kodes ponašanja eko turizma od strane svih učesnika, individualnih turista i grupa.

Kodeks:

- Drži se označenih puteva
- Sarađuj sa strancima
- Ne nosi oružje
- Mesto na kome boraviš ostavi čistije nego što si ga našao
- Ne uznemiravaj okolinu bukom
- Ponašaj se pažljivo kao u svojoj kući
- Poštuj uputstva dobijena od odgovornih osoba
- Ne traži egzotiku, već otkrij bogatsko našina života drugih kultura
- Budi siguran u svrhu svog putovanja

U mikroregionu postoje 4 zaštićena prirodna dobra, idealna za razvijanje eko turizma, pored drugih korespondirajućih vidova turizma i organske poljoprivrede na obodima zaštićenih prirodnih dobara. To su: jezero Palić, jezero Ludaš, Selevenjske pustare, Subotičko-horgoška pešćara. Unutar urbanog turizma, moguće je ponuditi svojvrne ambijentalne celine / parkovi, bašte, zoo vrtovi/ i događaje /sajmovi ekologije, restorani sa organskom gastronomijom, bio prodavnice, radnje starih zanata/ koje upotpunjuju eko turizam. Upravljač nad prirodnim dobrima u mikroregionu je JP Palić-Ludaš.

1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I OSVRT NA PRIMENU STANDARDA KOJI ĆE PODPOMOĆI EKO TURIZAM

Metodologija istraživanja se odnosi na formiranje podloga - tabela kojima će se konkretno mapirati resursi za planiranje i razvoj eco turističke infrastrukture. Tabele se odnose na većinu aspekata koji obezbeđuju niski uticaj posetilaca na mikroregion, identifikaciju standarda održivosti. Da bi se izradio konkretni eko turistički proizvod, identifikovani resursi treba da obezbede najvažnije komponente:

- Očuvanje biodiverziteta
- Dobrobit lokalnog stanovništava u interakciji sa posetiocima
- Uključenje iskustva lokalnog stanovništva u učenje posetilaca.

Tabele su podsetnik i vodič, šta sve treba od resursa za mikroregion konkretno identifikovati, upisati da bi se stvorio intergalni ekoturistički proizvod. To su preporuke koje olakšavaju dizajniranje turističkog proizvoda i formiranje varijanti turističkih aranžmana za grupe ili individualne posetioce u sledećoj iteraciji.

Tabelarne preporuke:

Tabela 1. Principi eko turizma

Princip	Pokazatelj	Pokazatelj	Pokazatelj	Pokazatelj	Pokazatelj
Obim kontrole u mikroregionu	Broj dnevnih turista koje može da podnese mikroregion	Broj različitih turističkih proizvoda	Sezonalnost – kriva koja detektuje sezonalnost i broj turista	Specifikacija i opis rizika	
Minimiziranje negativnog uticaja na biodiverzitet	Maksimalni broj turista u danu	Specifikacija minimalno potrebne infrastrukture za animiranje turista u mikroregionu	Uputstvo za održavanje potrebne infrastrukture u funkcionalnom stanju u mikroregionu		
Edukacija turista	Izrađen program obrazovanja turista u vezi važnosti zaštite	Izrađen efikasan sistem informisanja sa uputstvima u vezi ponašanja	Broj različitih eko turističkih tura sa svim integralnim ponudama		

	biodiverziteta	u zaštićenim lokacijama			
Direktni prihod Upravljača i lokalnog stanovništva od eko turizma	Izrađen plan prihoda od poseta u zaštićenim lokalitetima	Izrađen cenovnik stalnih i dodatnih usluga na zaštićenim lokalitetima	Identifikovane potrebe i želje potencijalnih eko turista	Odgovorno poslovanje lokalnog stanovništva u sklopu pružanja usluga eko turistima- zajednički kodeks ponašanja	Uklapanje regionalnih turističkih planova sa planovima upravljača zaštite zaštićenih lokaliteta- plan sprovođenja ukupnih prihoda
Ekonomska korist za lokalno stanovništvo	Predviđanje maksimalne ekonomske koristi za lokalno stanovništvo od eko turizma	Broj i struktura preduzetnika na obodima zaštićenih lokaliteta	Broj i struktura lokalnih zanatlija i gazdinstava u i na obodima zaštićenih lokaliteta		
Društvene i enviromentalne granice razvoja lokaliteta	Plan granica razvoja eko turističkih proizvoda	Utvrđeni prihvatljivi parametri razvoja	Usaglašavanje istraživanja razvoja sa mogućnostima lokaliteta- dugoročni program		
Oslanjanje na postojeću infrastrukturu	Specifikacija postojeće infrastrukture i njeno prilagođavanje eko turizmu	Minimiziranje upotrebe fosilnih goriva	Uklapanje zaštićenih lokaliteta Sa kulturnim okruženjem- signalizacija		

Tabela2: Smernice za organizovanje putovanja-eko turističkog proizvoda

Koraci	Sadržaj		
Priprema turista.- grupnih, individualnih	Izrada sveobuhvatnih i jasnih uputstava: šta nije dozvoljeno, lokalni običaji i kultura, ponašanje na zaštićenim lokalitetima, meteorološki uslovi....	Bitne odlike zaštićenih lokaliteta	Dijapazon eko turističkih proizvoda- programi / šetnje, kreativne radionice, posmatranje biljnog i životinjsko sveta, biciklizam, .../
U toku posete minimizirati negativne uticaje posetilaca	Posetiocima podeliti info letke, literaturu, obezbediti kvalitetnog vodiča, preduzeti preventivne i korektivne aktivnosti koje sprečavaju devastaciju	Ne voditi posetioce u delove lokaliteta gde se nedovoljno upravlja prirodom ili su previše posećene	Zadržati male grupe
Obezbediti integralnu obuku vodiča i menadžera putovanja	Razvoj sposobnosti komuniciranja sa turistima	Stalni pristup informacijama, programima	Ovlašćenje da mogu da donose odluke u bitnim situacijama
Pružiti smeštaj koji je usklađen sa lokalitetom	Specifikacija smeštajnih kapaciteta, kvaliteta usluga, koji ne troše destruktivno lokalne resurse	Kapacitete rangirati i dati tačne opise	Cenovnik rangiranih kapaciteta
Obezbediti neophodne dodatne usluge turistima koje nisu u sklopu lokaliteta	Specifikacija usluga koje mogu biti bitne za turiste: informacije i dostupnost-pošta, lekar, banka, prodavnica, servisi, prevoz.....		
Obezbediti dostupnost usluga koje može da pruži lokalno stanovništvo	Specifikacija usluga: gastronomija, suveniri, rekreacija, zabava, manifestacije.....	Cenovnik usluga	

Po istraživanjima, u Evropi se više traži seoski turizam, nego turizam zasnovan na prirodi jer većina evropske životne sredine nisu predeli divljine. Eko turizam sa visokim standardima održivosti je poseban pokret u Severnoj Evropi i njihova iskustva se mogu preneti na razvoj eko turizma u zaštićenim prirodnim lokalitetima ili na njihovim obodima. On podrazumeva aktivnu zaštitu prirode i životne sredine i direktnu korist za lokalno stanovništvo i kulturu.

Tabela3: Karakteristike dobre eko ture

OPIS	Ocena	evaluacija	Unapređenja
Pre putovanja pružaju se informacije o životnoj sredini koja će se posetiti	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Pre putovanja pružaju se informacije o lokalnoj sredini , kulturi i stanovništvu, koja će se posetiti	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Pre putovanje se nude smernice za odgovarajuće odevanje, ponašanje za vreme posete	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Nakon dolaska na lokalitet nude se sveobuhvatne informacije o prirodnim, kulturnim, društvenim i drugim karakteristikama	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Na lokalitetu se nude raznovrsni programi i sadržaji	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Nude se usluge obučanih vodiča i animatora tokom putovanja	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Nude se susreti sa lokalnim stanovništvom koji nisu samo komercijalnog karaktera	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Obezbeđuju se potrebne ulaznice za ulaz u lokalitet, informacije usluga koje nisu u sklopu lokaliteta	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno nezadovoljavajućih do odličnih informacija/	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke ture se menja i poboljšava
Nudi se smeštaj i usluge koje su usklađene sa lokalitetom	Skala ocene kriterijuma od -1 do pet /od potpuno	Popunjene skale ocena od strane posetilaca	Nakon analize skala ocena od strane turista, aspekt eko turističke

	nezadovoljavajućih do odličnih informacija/		ture se menja i poboljšava
--	---	--	----------------------------

Tabela 4. Karakteristike ekodestinacije

Karakteristike	Opis destinacije	Atrakcije	Ocena
Zaštićeni predeli, očuvane prirodne atraktivnosti	Zaštićena prirodna dobra i predeli, njihove specifičnosti	Broj bitnih prirodnih atrakcija, zone za turizam jasno određene	
Nema dominacije izgrađenih područja	% izgrađenosti	Broj bitnih kulturnih atrakcija	
Mala gustina privrednog delovanja	Broj i struktura privredne delatnosti na destinaciji	Broj zanimljivih autentičnih zanata	
Dokaz da turizam ne šteti prirodnim sistemima	Korišćenje obnovljivih izvora energije i resursa	Primeri samoodrživih objekata, jasna uputstva korišćenja sa malim uticajem	
Lokalno stanovništvo na održiv način koristi resurse	Da li ima devastiranih delova / deponije i slično /	Korišćenje prirodnih materija u građevinske i energetske svrhe /trska..	
Mesta na otvorenom za rekreaciju koriste podjednako i posetioци i lokalno stanovništvo	Koja je to infrastruktura na otvorenom i u zatvorenom prostoru	Trim staze i staze zdravlja, odmorišta, nadstrešnice za posmatranje	
Smeštajni i drugi kapaciteti su u skladu sa lokalitetom	Specifikacija kategorija različitih smeštajnih kapaciteta	Posebne zanimljivosti u okviru smeštajnih kapaciteta / spavanje na slami..	
Lokalno stanovništvo je prijateljski raspoloženo prema posetiocima	Šta lokalno stanovništvo treba da zna o svom kraju, znanje jezika, kulturni milje	Planirani susreti sa lokalnim stanovništvom, zajednička druženja,	
Postoji održavana javna infrastruktura	Toaleti, tuševi, info table....	Infrastruktura od prirodnih materijala zanimljivog dizajna	

Tabela 5. Profil turista koji preferira eko turizam

Profil eko turista	Očekivanja i želje	Platežna moć
Najčešća starosna grupa 35-54 god.	Već su putovali u prirodu, uživanje u prirodi	Ino gosti su spremni da potroše od 1100 do 1500 \$ USA po putovanju
Starosna grupa mladih zavisi od aktivnosti	Nisu zahtevni u vezi dodatnog komfora, nova iskustva i nova mesta, avanturizam	Manja od prosečnog turista
Pol zavisi od aktivnosti, muški – ženski,	Vole da putuju u paru, sami ili sa porodicama	Spremni da plate za dodatne aktivnosti na putu
Obrazovanje-visoko 82%	Vole lokalitet u divljini, posmatranje životinja, pešačenje, biciklizam, trekking...	Veća od prosečnog turista
Dužina putovanja	Putovanje koje traje od 8-14 dana	Spremni da plate za dodatne usluge ili aktivnosti koje su neobične
Odsedaju u ekosmeštaju	Rustična, srednjeg ranga, vrlo luksuzna od prirodnih materijala	Obično srednji rang po cenama

Tabela 6. Odgovornost organizatora putovanja ekoturističke ture

Odgovornost	Kako postići	mere
Minimum uticaja na životnu sredinu	Jasna pravila koja su poznata unapred turistima	Kontrola aktivnosti pri poseti
Pružiti stručnog turističkog vodiča	Angažovanje profesionalnih i lokalnih vodiča	Edukacija lokalnih i profesionalnih vodiča
Izbegavati prenatrpane destinacije u itinerima	Pomoći razvoj manje poznatih lokaliteta	Kontakti sa lokalnim udruženjima ekologije
Podržati zaštićena prirodna dobra i parkove	Redovnim plaćanjem ulaznica i naknada	Praćenje korišćenja i namene sredstava kod upravljača prirode
Osmisliti aktivnosti putovanja koja koriste lokalne smernice ponašanja	Prilagođavanje aktivnosti lokalnoj kulturi stanovništva	Dizajnirati aktivnosti putovanja poštujući lokalne običaje, manifestacije, svakodnevni život
Obezbediti smeštaj i usluge koje su usaglašene sa lokalitetom	Prilagođavanje želja i očekivanja turista sa raspoloživim resursima	Stalno ispitivanje zadovoljstva turista i direktni kontakt sa izdavaocima privatnog smeštaja
Stalno izgrađivati svest kod turista o očuvanju životne sredine	Adekvatno permanentno informisanje	Edukacija turista i lokalnog stanovništva

Tabela 7. Odgovornost izdavaoca ekoturističkog smeštaja

Odgovornost	Kako postići?	Princip
Oblikovati objekat u duhu lokalnog prirodno- kulturnog okruženja	Dizajnirati objekat prema tradicionalnoj izgradnji	Samoodrživost objekta, održiva eksploatacija objekta, korišćenje obnovljivih izvora i materijala gradnje, recikliranih materijala
Za izgradnju novih objekata koristiti planirane lokacije	Saradnjom sa upravljajem prirode	Minimalni uticaj na životnu sredinu,
Za operativno funcionisanje smeštaja koristi minimum prirodnih i neobnovljivih resursa	Korišćenjem obnovljivih izvora energije, reciklažom, planom upravljanja otpada	Usklađivanja tradionalne izgradnje sa održivom eksploatacijom
Upotrebiti postojeće objekte za izdavanje smeštaja	Rekonstrukcijom, sanacijom, revitalizacijom	Iskorišćenja postojećih resursa za preimenovanje u nameni
Informisati posetioce o lokalnom i kulturnom okruženju	Izraditi programe, radionice, predavanja, koja obogaćuju boravak posetilaca u smeštajnom kapacitetu	Aktivne saradnje posetilaca sa lokalnim stanovništvom
Usvojiti pravne, ekonomske , menadžment aspekte u zaštiti prirode da bi poslovanje objekta bilo održivo	Poslovanjem u skladu sa propisanim zakonom, pravilima, primerima dobre prakse	Poslovanja koje pruža održivost i zaštitu prirode
Sigurnost i zbrinjavanje posetilaca	Poštovanjem svih pravila poslovanja, pravila ponašanja u vanrednim situacijama, pravovremenim informisanjem posetilaca o radnjama koje treba da preduzmu u slučaju neočekivanih događaja	Svođenja rizika na minimum
Pružiti dodatne usluge posetiocima u vezi boravka u smeštajnom kapacitetu	Uključiti lokalno zantastvo u formiranje dodatnih usluga	Uključenja lokalnog zanatstva, stvaralaštva, privrede u ekoturističku ponudu
Formirati cene usluga u skladu sa lokalitetom	Istraživanjem potreba, očekivanja posetilaca; platežne sposobnosti posetilaca; mogućnostima ponude dodatnih usluga;	Vrednost za novac; veća vrednost za novac; stalne inovacije i unapređenja
Uključiti se kao podrška u planove istraživanja, razvoja, planiranja lokaliteta gde se smeštaj nalazi	Saradnjom sa javnim i privatnim sektorom na lokalitetu smeštaja	Saradnje svih zainteresovanih strana

Tabela 8. Koraci koji su neophodni u prvoj fazi stvaranja ekoturističkog proizvoda

Aktivnosti	Osnove	Napomene
Da li postoji strategija turizma	Da Ne	
Gde je mesto ekoturizma u strategiji	Značajno Samo napomenuto Nije uključeno	
Koji zakoni, pravilnici, odluke su bitni za eko turistički proizvod	Savezni Pokrajinski Lokalni	
Koja dosadašnja istraživanja se odnose na ekoturistički proizvod	Projekti Elaborati Planovi	
Da li postoje statistički podaci	Da ne delimični	
Koje podatke i informacije treba prikupiti sekundarnim i primarnim istraživanjem	O mogućnostima lokaliteta O ograničenjima lokaliteta O potrebama i očekivanjima posetilaca O raspoloživim resusima O idejama za održivi razvoj	
Da li postoji saradnja i na kom nivou između institucija turizma i zaštite prirode	Međusobna usklađenost zakona, aktivnosti, dogovora, međusektorska koordinacija	
Koja pravila se moraju poštovati na lokalitetu ekoturističkog proizvoda	Da li postoji odluka o proglašnju zaštićenog prirodnog dobra	
Da li su prisutne NVO na lokalitetu ekoturističkog proizvoda	Delatnost kojom se bave, projekti, istraživanja, aktivnosti	
Da li postoji korist za lokalno stanovništvo i prirodno dobro nakon uvođenja eko turističkog proizvoda	Predvideti, izračunati multiplikativni efekat na lokalni razvoj	

Tabela 9. Koraci u obuci ekoturističkih vodiča

Opis	Kako izvesti?	napomene
Izrađen troškovno efikasan program	Obuka ekoturističkih principa, na terenu i ex katedra	
Interaktivno podučavanje i učenje	Kratka predavanja na terenu, mnogo malih grupnih aktivnosti	
Predavač se prilagođava individualnim interesima članova grupe	Polaznici su podstaknuti da sami uče i unapređuju svoje znanje, pronadu specifičnu oblast interesa	
Odabir male grupe	Utvrđiti najbolje kandidate i njihovu posvećenost	
Predavači koriste osim stručnog znanja i dobru praksu	Primeri slučajeva iz inostranstva, uključuju se znanja i iskustva lokalnih NVO	
Polaznici polažu ispit	Polaznici sami vode jednu ekoturističku turu	

Tabela 10. Mapiranje postojećih izvora podataka o resursima za eko turizam u regionu

Opis	Web strana, dokument	napomene
Lokaliteti značajnih stepskih i šumskih ekosistema		
Geološki i geomorfološki lokaliteti		
Značajna staništa ugroženih biljnih vrsta		
Značajna staništa ugroženih vrsta insekata		
Značajna staništa ugroženih životinjskih vrsta		koridori
Značajna staništa ugroženih vrsta ptica		koridori
Značajni lokaliteti vodenih površina		
Trsiranane eko staze u II i III stepenu zaštite		
Lokaliteti za naučno-istraživačke i edukativne namene		
Lokaliteti turističko-rekreativne namene za eko turizam		
Građevinski objekti opšteg interesa, namene		

Smeštajni kapaciteti za eko turizam		
POMOĆNA tabela – OPIS sadržaj po kategorijama lokaliteta eko turističkog proizvoda		
<i>I kategorija eko turističkog lokaliteta-opis</i>	<i>II kategorija</i>	<i>III kategorija</i>
<i>Atraktivno područje</i>	<i>Poznate atrakcije velike privlačne moći</i>	<i>Lokalitet je turistički neznatno dodirnut</i>
<i>Naselje na obodu prirodnog zaštićenog dobra</i>	<i>Ima naselja u neposrednoj blizini koji imaju turističku privlačnu moć</i>	<i>Lokalna naselja sa nedovoljno razvijenom ponudom ili ponudom za kraći vremenski period, jednokratna</i>
<i>Ima kuturnih vrednosti i zaostavštine na koje mogu gosti obratiti pažnju</i>	<i>Razvijena lokalna ponuda</i>	<i>Lokalne vrednosti zaostavštine nedovoljno poznate, imaju samo lokalnu privlačnu moć</i>
<i>Poznate atrakcije</i>	<i>Postojanje već neke turističke ture, kao što je vinski put</i>	<i>Atrakcije privlačne samo za lokalno stanovništvo, kratko trajaju</i>
<i>Usluge smeštaja i ugostiteljstva poznate</i>	<i>Lokalno razvijena ponuda smeštaja i gastronomije, u obliku agroturizma, seoskog turizma</i>	<i>Nerazvijena ponuda smeštaja i ugostiteljstva</i>
<i>U svojoj blizini poseduje poznate rekreacione sadržaje</i>	<i>Naglasak nije na rekreativnim sadržajima</i>	<i>Rekreativni sadržaji zanemarljivi</i>
<i>Privlači gradsku anglomeraciju koja je poznata po turističkom prometu i ima privlačnu moć</i>	<i>Lokalitet ima regionalnu ili čak i prekograničnu privlačnu moć</i>	<i>Nema ili je vrlo mali turistički promet</i>

Tabela 11. Razvoj eko turističkog proizvoda prema prema ETC-UNWTO /2011/ kriterijumima

OPIS kriterijuma	Uticaj na ekoturistički proizvod	Usmerenost
Mozaik ponude	Ponuđači su razučeni , mogu pružiti potrebne usluge za kvalitetan eko turistički proizvod	Važna je integracija i koordinacija ponuđača
Ponude zavise jedna od druge i dopunjuju se	Razvoj proizvoda dotiče više ponuđača neposredno, ima širi uticaj	Bitna je zajednička saradnja , kultura saradnje se može dalje razvijati
Fleksibilnost ponude	Prilagodljivost na zahteve tražnje	Mogućnost brzih reakcija na potrebe tražnje koje se mogu rešiti palijativno /privremeno/
Razvoj ponude traži dugi vremenski period	Dobro istraženo tržište	Koordinirano planiranje na dugi rok
Stvarni trendovi	Istražene i poznate želje i zahtevi posetilaca	CRM- prilagođavanje turističkog proizvoda
Nematerijalni deo proizvoda nije jasan	Stvorene posebne jedinstvene atrakcije	Atrakcije se mogu jasno identifikovati i uključiti u proizvod

Flesibilnost cena koje je tražnja spremna da plati	Osetljivost posetilaca na faktor vrenost za novac	Visoka osetljivost na cenu, dobra kalkulacija
Sezonalnost	Prilagođena duhu ekoturizma	Produžetak sezone
Uloga posrednika	Poseban uticaj na jedinstvenost i održivost ambijenta lokaliteta	Zajednička kooperacija sa agencijama
Kapacitet lokaliteta	Proizvod prilagođen kvantitativno i kvalitativno stepenu izdržljivosti lokaliteta	Određen broj posetilaca za određeni period

Tabela 12: Kriterijumi za eko turističke ponuđače – prema švedskom NATURE BEST sistemu sertifikacije eko turizma, odnosi se na smeštajne kapacitete, objekte ugostiteljstva, pružaoce atrakcija, MSP na lokalitetu

Kreterijumi kvaliteta	Način primene	Aktivnosti
Obavezno prihvatanje ograničene posete na datom lokalitetu	Stalna kontrola poseta, visok stepen osetljivosti na krizne momente	Razvoj velikog stepena saradnje između lokalnog stanovništva, NVO, turističkih ponuđača
Podrška lokalnom zanatstvu i privredi	Uključenje lokalnog stanovništva u formiranje eko turističkog proizvoda	Edukacija i učešće stanovništva u organizaciji i planiranju eko turističkog proizvoda
Sve privredne aktivnosti na lokalitetu moraju biti usmerene na održivost resursa lokaliteta i zaštitu životne sredine	Turistički ponuđači i svi koji se bave privrednom aktivnošću zadovoljavaju zahteve za zaštitu životne sredine, energetske efikasnost i sl.	Edukacija MSP, uvedeni sistemi menadžmenta kvaliteta /ISO 14001, energetska efikasnost, upravljanje otpadom, .../
Aktivni uticaj na zaštitu životne sredine na lokalitetu	Deo prihoda se usmerava na zaštitu životne sredine	Prihvatanje plaćanja ulaznica, taksi, namenske naknade
Obezbeđenje doživljaja istraživanja, avanture u prirodi	Visok nivo kvaliteta usluga	Organizatori, vodiči imaju odličnu komunikaciju sa posetiocima
Stalni visok nivo kvaliteta usluga	Usmerenost svih ponuđača na korisnika	Zadovoljenje zakonskih i drugih propisa, poslovanja dobrog domaćina, uključivanje stručnih ljudi u proces sertifikacije
Razvoj eko svesnog menadžmenta	Izrada skale i ocena podobnosti usluga datim kriterijumima od minimalno: 0 potpunosti neodgovara, 1 delimično odgovara, 2 u potpunosti odgovara	Neformalni sistem standardizacije usluga

Problemi sertifikacije ekoturizma

U Srbiji ne postoji Nacionalna ekoturistička strategija, već se ovaj vid turizma razmatra u regionalnim strategijama i master planovima, tako da pitanje sertifikacije eko turizma nije razrađeno. Kategorizacija smeštajnih kapaciteta po zakonu nije isto što i sertifikacija integralnog eko turističkog proizvoda, koji u sebi sadrži i kriterijume za smeštajne kapacitete.

U svetu se primenjuje Green Globe 21 sertifikacija koju prvo mora da zadovolji dotična zemlja a zatim i druge zainteresovane strane. Ovaj standard je razvijen na uputstvima za provere i proveravače u standardu ISO 19011:2001 i dobroj praksi nacionalnog australijskog standarda za eko turizam. Internacionalni standard Green Globe 21 u sebi obuhvata kriterijume za oblasti:

- 40,9 % zaštita životne sredine
- 25% menadžment održivog razvoja
- 9,1% kulturna zaostavština
- 25% socijalna ekonomija.

Predviđen je za sledeće sektore:

- Atrakcije
- Poslovni sektor reciklaže
- MICE
- Brodovi kruceri –po moru, rekama, jezerima
- Golf Course centri
- Hoteli & Resorti
- Događaji i manifestacije
- Organizacije
- Restorani
- Spa, zdravstveni centri
- Transportni sistemi (Mass Transportation, Bus Company, Limousine Service, Car Rental)
- Industrija putovanja (Tour Operators, Destination Management Company, Meeting & Incentive Industry)

Hotelska grupa INTECONTINENTAL posuđuje sistem Green Globe 21.

Logo "Green Globe-Zelena kugla 21" je primenjiv za mnoge od različitih elemenata turističkog sistema, uključujući turooperatere, saobraćaj, turističke atrakcije, hotele, lokalne zajednice i destinacije. Svaka putnička i turistička kompanija može nastojati da postane član sistema „Zelena kugla 21“, ukoliko želi da posluje po principima održivog razvoja turizma. Oni obezbeđuju informacije i savete za poslovanje koje uključuje standarde životne sredine. Nakon šest meseci kompanija odlučuje, da li da teži zvaničnom sertifikatu „Zelene kugle 21“, što podrazumeva i osnivanje menadžment sistema životne sredine (Environmental Management

System- **EMS**), prihvatajući zvaničnu politiku zaštite životne sredine i sve obaveze koje se pod tim podrazumevaju.

Važno je naglasiti i postojanje „Kampanje za odgovoran turizam prema životnoj sredini“ (Campaign for Environmental Responsible Tourism- **CERT**). Ona je dostupna turoperaterima u Velikoj Britaniji i postoji tendencija da se proširi na druge zemlje. „**CERT**“ logo mogu dobiti oni turoperateri koji su:

1. razvili politiku zaštite životne sredine, relevantnu za poslovne potrebe i destinacije za koje rade;
2. obezbedili da je osoblje svesno politike zaštite životne sredine i obučeno u njenoj primeni;
3. prosledili letak posetiocima, koji obezbeđuje savet, kako je moguće na njihovom odmoru umanjiti loš uticaj na životnu sredinu;
4. pomogli uvećanje sredstava za projekte zaštite životne sredine koji donose povlastice za životnu sredinu, lokalno stanovništvo i turističku privredu.

U oblasti eko sertifikacije postoje i akreditovani nacionalni programi zasnovani na praksi / kao što je australijski/ koji traže dostizanje specifičnih ciljeva koji su klasifikovani u nivoe. Svaki turistički i drugi proizvod koji želi da dobije akreditaciju mora da ispuni kriterijume u svakoj kategoriji. Za napredni nivo akreditacije potrebno je ispuniti 85% posebnih kriterijuma. Organizator putovanja ili izdavalac smeštajnog kapaciteta ima zadatak da ispuni obimne zahteve za svaki od kriterijuma po upitniku, nakon čega se vrši kontrola posebnim mehanizmima. Ovakav vid akreditacije ne postoji u Srbiji i zato se preporučuje svim zainteresovanim stranama da se krene od minimuma kvaliteta u oblasti zaštite životne sredine, primenom zahteva standarda ISO 14001: 2015.

Međunarodno društvo za ekoturizam TIES (International Ecotourism Society) uobličilo je set principa, koji čine osnovu razvoja eko turizma. Ti principi su u tesnoj vezi sa zahtevima standarda ISO 14001:2015, kao kriterijumima održivosti. Principi se odnose na:

- ekološko okruženje: turistička destinacija mora biti nacionalni park, park prirode, zaštićeni ekosistemi, ambijentalne celine ili divljina; ISO -upravljanje ovim sistemi je olakšano primenom zahteva navedenog standarda
- zaštitu životne sredine: životna sredina ekoturizma mora biti zaštićena i aktivno nadgledana oblast sa prepoznatljivim zaštićenim prirodnim dobrima kao i spomenicima /prirodnim, kulturnim, arhitektonskim/; ISO-važan deo standarda je kontrola procesa izvršenja
- broj turista: ekoturisti su manje grupe ljudi od 2 a ne više od 15. Žele iskustvo u prirodi, spajanje sa prirodom i lokalnom kulturom kao i otuđenje od modernih tokova života za vreme putovanja ; ISO-odnosi sa korisnicima

- ekološki prevoz: na samoj destinaciji, koriste se ekološki pogodna vozila - bicikli, konji, vozila na električni pogon; ISO-energetska i resursna održivost
- ekološke aktivnosti : ekoturisti šetaju; gledaju, snimaju, crtaju pejzaže; proučavaju floru , faunu i geologiju; druže sa domaćim stanovništvom i kupuju autohtone proizvode, uživaju u različitim sportovima u prirodi, imaju osećaj avanture; ISO-u sklopu upravljanja aktivnostima na zaštiti žive sredine
- ekološki kontakti i informacije: posetioci moraju da se druže sa lokalnim stanovništvom, imaju vodiče, uživaju u lokalitetu, domaćini pružaju gostprinstvo ; ISO-svođenje rizika na najmanju moguću meru.

Oblasti Mura-Drava-Dunav za lokalitete u Mađarskoj i Hrvatskoj, u okviru prekogranične saradnje, razvili su sertifikacioni sistem za ekoturističke proizvode, koji može da posluži kao baza za razvoj sličnog sistema u mikroregionu Severne Bačke.

Green Globe Facts

- Founded 1993 after the "Rio Earth Summit"
- ISO 17021 compliant
- Third-party independent verification process
- 248 certification standards
- Completely paperless certification process
- Available in English, Spanish, German, French and Portuguese
- Recognized in 182 countries
- Over 1,000 certifications in 72 countries
- Backed by worldwide marketing

Predlog smernica za uspešnu sertifikaciju ekoturizma po Epler Wood and Halpenny, Ecolabels in Tourism, 2001:

Do pokazatelja održivosti mora se stići istraživanjem odgovarajućih parametara zasnovanih na važećim najboljim praktičnim primerima.

- Pokazatelji održivosti moraju biti ocenjeni i odobreni kroz proces u koji su uključeni svi učesnici.
- Do pokazatelja održivosti mora se stići za svaki segment industrije, tj. za hotele, organizatore putovanja, saobraćajne sisteme, itd.
- Pokazatelji održivosti će se razlikovati u zavisnosti od regiona i do njih se mora doći kroz učešće lokalnih učesnika i na osnovu istraživanja.
- Programi certifikacije zahtevaju nezavisne procedure verifikacije, koje nisu direktno povezane sa telom koje je plaćeno za certifikaciju. Uključivanje univerziteta je idealno za ovaj proces.
- Programi certifikacije, naročito za mali sektor ekoturističkog poslovanja, verovatno se neće moći isplatiti kroz takse, te će biti potrebne nacionalne, regionalne i međunarodne subvencije.
- Programi certifikacije mogu biti povereni operativnom telu, ali bi trebalo da se njima specificiraju proizvodi ili lokaliteti koji, kao certifikovani, ispunjavaju odgovarajuće kriterijume.
- Sertifikacija bi trebalo da bude testirana na terenu, pre završnog sprovođenja, da bi se obezbedilo da su svi sistemi na pravi način usklađeni, zato što je teško verifikovati odgovarajuće standarde primene bez prethodnog testiranja.

Committed
to responsible tourism

TourCert

Gesellschaft für Zertifizierung im Tourismus

Da bi se mogli zadovoljiti zahtevi standarda ISO 14001: 2015, potrebno je proučiti sva zakonska i podzakonska akta i dokumenta Ministarstva poljoprivrede i zaštite životne sredine koji su relevantni za eko turizam. <http://www.eko.minpolj.gov.rs/dokumenti/>

Prilog ovog poglavlja su zahtevi standarda ISO 14001:2015

03 SRPS ISO 14001 (2015).pdf

obeležiti, 2 klika, open

2. Izvori sekundarnih podataka za floru i faunu kao resurs ekoturističkog proizvoda

Tabela 10. Mapiranje postojećih izvora podataka, informacija i projekata o resursima za eko turizam

Opis	Web strana, dokument	napomene
Projekti eko turizma	http://www.discoverserbia.org/sr/posmatranje-ptica-u-srbiji http://staklenozvono.rs/?p=15271	
Osnovne o eko turizmu, posmatranju ptica, održivom razvoju	http://www.sepa.gov.rs/download/odrziviRazvoj/EsejiOR.pdf www.birdwatchserbia.rs/posmatranje-ptica.html http://www.riparia.org.rs/sr	<i>eseji o održivom razvoju</i>
Značajna staništa ugroženih biljnih vrsta	http://www.palic-ludas.rs	
Značajna staništa ugroženih vrsta insekata		
Značajna staništa ugroženih životinjskih vrsta	http://www.palic-ludas.rs	koridori
Značajna staništa ugroženih vrsta ptica	http://www.riparia.org.rs/sr www.birdwatching.rs www.birdwatchserbia.rs/posmatranje-ptica.html	koridori
Značajni lokaliteti vodenih površina	http://www.palic-ludas.rs	
Trasirane eko staze u II i III stepenu zaštite	http://www.palic-ludas.rs	
Lokaliteti za naučno-istraživačke i edukativne namene	http://www.palic-ludas.rs	
Lokaliteti turističko-rekreativne namene za eko turizam	http://www.palic-ludas.rs	Eko staze
Građevinski objekti opšteg interesa,		

namene		
Smeštajni kapaciteti za eko turizam		

DOKUMENTACIJA i PROJEKTI JP PALIĆ-LUDAŠ ZA ZAŠTITNI POJAS

JP PALIĆ-LUDAŠ je upravljač svim zaštićenim prirodnim dobrima u mikroregionu.

I- *Plan za unapređenja ekološkog stanja Paličkog jezera i okoline („Službeni list“ Grada Subotice broj 24, od 15. jula 2014. godine), obuhvata sve mere za unapređenje, između ostalog je jedna od njih i uspostavljanje zaštitnog pojasa*

II- *IZVOĐAČKI PROJEKAT „USPOSTAVLJANJE ZAŠTITNOG POJASA (PRIOBALNI MULTIFUNKCIONALNI POJASEVI I POJASEVI VISOKOG ZELENILA) U 2. SEKTORU JEZERA PALIĆ U OKVIRU PP PALIĆ“, UKLJUČUJUĆI CELINE NA GRANICI 2. i 3. SEKTORA, na parcelama k.o. Donji grad i k.o. Novi grad, u Subotici, investitora JP PALIĆ-LUDAŠ*

Ovaj projekat obuhvata tehnički opis radova, uslove za njihove izvođenje, predmer i predračun radova, vrste sadnog materijala, kvalitet radova i mere zaštite. Odnosi se na zonu tršćaka, kosinu obale, travnati pojas, zonu visokog zelenila, zonu saobraćajnog zaštitnog koridora, multifunkcionalnost pojasa, izgradnju molova u funkciji upravljanja.

III - *Ugovoru o sufinansiranju održavanja multifunkcionalnih pojaseva oko Paličkog, Krvavog i Ludaškog jezera (Ugovor broj: II-401-1108/2015 od 17.08.2015. godine Grada Subotice i JP Palić-Ludaš*

IV- *Odluka o proglašenju zaštićenog područja Park prirode «Palić» («Službeni list Grada Subotice» br. 15/13 i 17/13-ispravka) , u skladu sa aktom o zaštiti, predviđeno je formiranje multifunkcionalnog priobalnog tampon-pojasa u zaštitnoj zoni, u skladu sa interesima očuvanja biodiverziteta područja i poboljšanja kvaliteta vode jezera. Po ovoj odluci realizuju se aktivnosti na predmetnom prostoru (koridor zaštitnog pojasa na jugoistočnom delu obale IV sektora jezera Palić) gde važi III stepenzaštite, izuzimajući lokalitet Malo Pojilo (II stepen zaštite). Upravljač je, valorizujući staništa u širini 20m (kako je određena širina zaštitnog buffer pojasa), odredio trasu moguće buduće staze, lokalitete za revitalizaciju (slatina, vlažna livada) kao i namene delova staze (potez od Vikend naselja do Malog pojila - za posetioce/šetači, biciklisti) i za edukaciju (potez od Malog pojila - poseta uz vodiča sa tematskim tačkama, edukativnim tablama).*

Širine i tačna struktura pojasa određivaće se naknadnim izvođačkim projektom.

Pored ovoga potrebno je PDR odrediti moguće pristupne pravce na stazu u zaštitnom pojasu, mesta i površine uređenih odmorišta kao i ograničenja pristupa za segmente pod revitalizacijom.

V-Plan realizacije i uspostavljanja zaštitnog pojasa oko jezera Palić –IV sektor

Sektor IV jezera Palić je turistički sektor. Ovaj plan obuhvata specifikaciju radova i cene mehaničkog krčenja zaraslih zelenih površina, hemijsko suzbijanje invazivnih vrsta, mehaničko košenje i uklanjanje trske, košenje travnatih površina, pripremu terena za setvu i sadnju, zalivanje zasađenih vrsta.

IZVOR: <http://www.palic-ludas.rs>

Mape zaštićenih područja u okolini Subotice

Mapa: SRP "Ludaško jezero"

- [SRP "Ludaško" jezero](#)

Legenda

- Prvi stepen
- Drugi stepen
- Treći stepen
- Zaštitna zona

[google maps SRP Ludaško jezero](#)

Mapa: SRP "Selevenjske pustare"

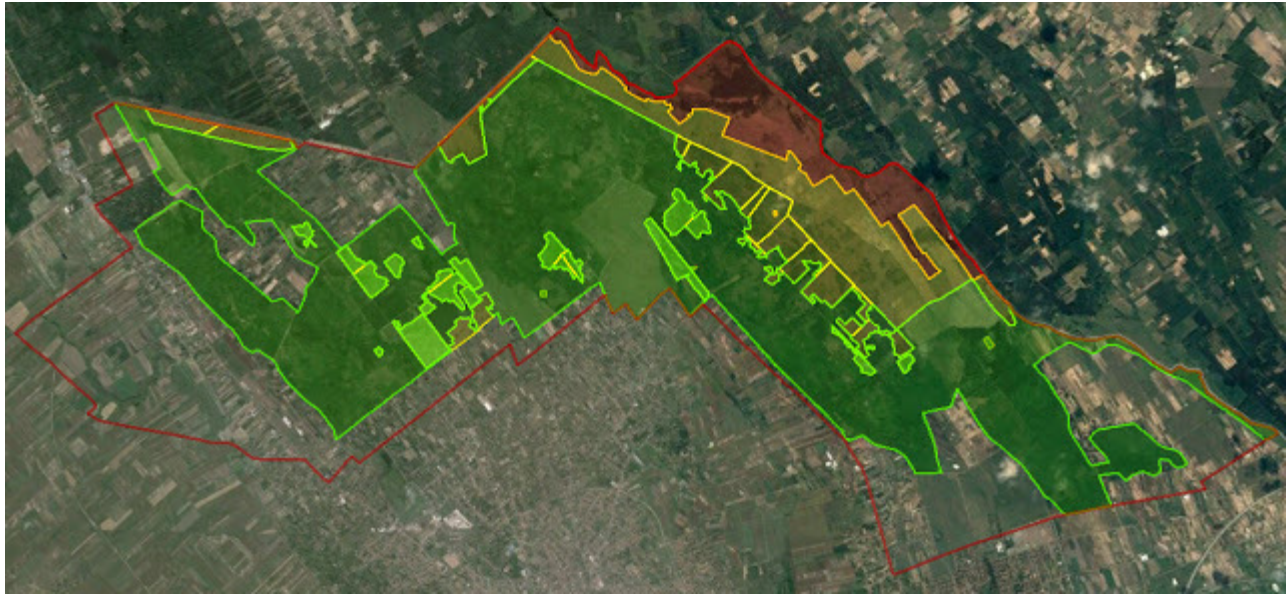
- [SRP "Selevenjske Pustare"](#)

Legenda

- Prvi stepen
- Drugi stepen
- Treći stepen
- Zaštitna zona

Mapa: PIO "Subotička peščara"

- [PIO "Subotička Peščara"](#)

Legenda

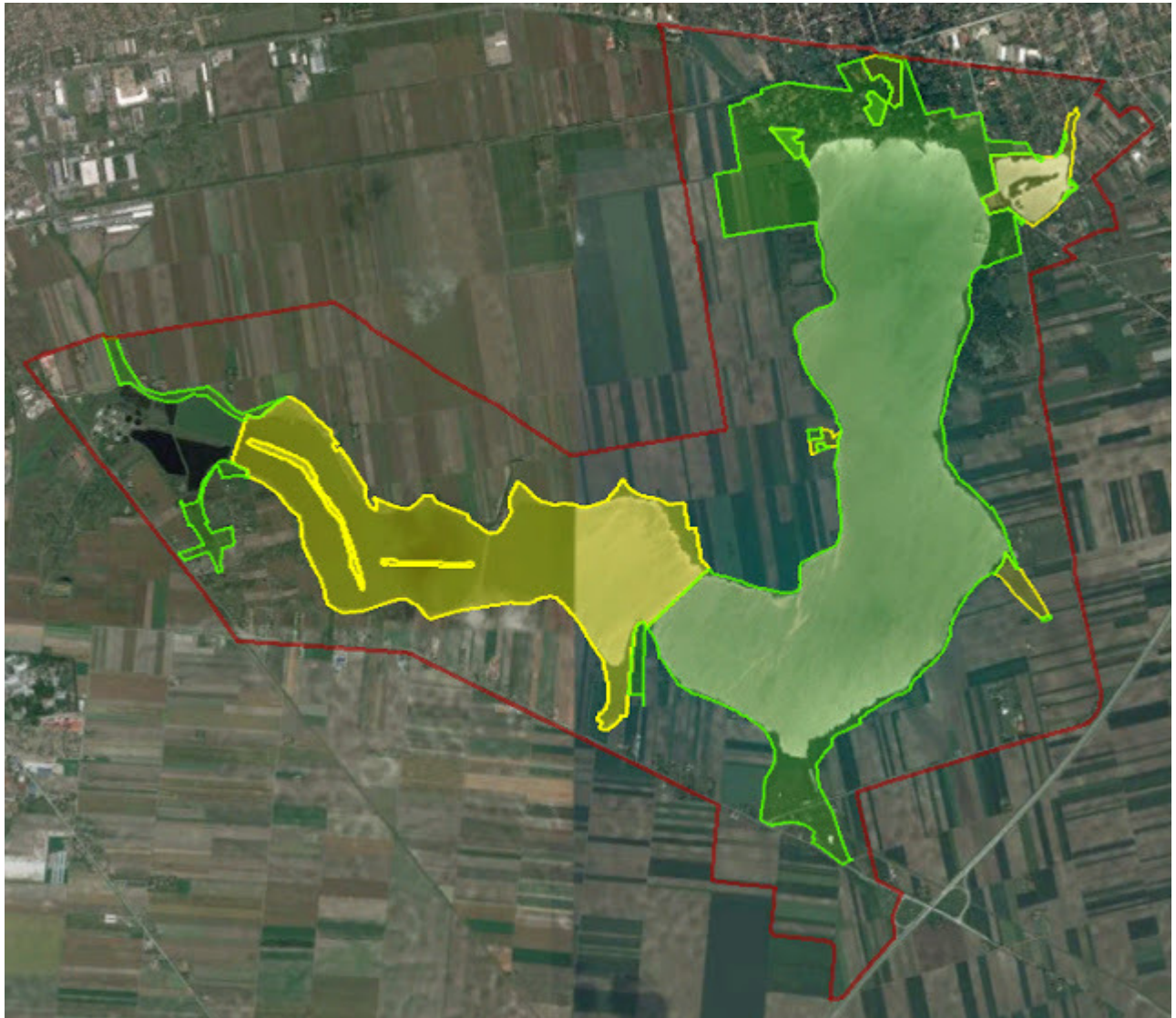
- Prvi stepen
- Drugi stepen
- Treći stepen
- Zaštitna zona

[google maps PIO Subotička peščara](#)

Park prirode "Palić"

- [Park prirode "Palić"](#)

Spomenik prirode "Stabla hrasta lužnjaka na Paliću"

Specijalni rezervat prirode "Ludaško jezero"

Prirodno dobro I kategorije:

Ukupne površine 846,33 hektara

- režim zaštite I stepena na površini od 70,29 hektara,
- režim zaštite II stepena na površini od 399,27 hektara i
- režim zaštite III stepena na površini od 376,77 hektara.

Specijalni rezervat "Ludaško jezero" stavljen se pod zaštitu radi očuvanja ekosistema vlažnih staništa peščarskog i stepskog prostora s visokim predeonim i specijskim diverzitetom, reliktnom stepskom zajednicom i biotopom retkih vrsta flore i faune. Kao takav, jedini je predstavnik plitkih, semistatičnih jezera stepske oblasti u Republici Srbiji i predstavlja mesto okupljanja i boravka migratornih vrsta ptica, zbog čega ima međunarodniznačaj.

Svake godine se organizuju u dva termina edukativni kampovi za decu i to smatra ekoturističkim proizvodom u rezervatu.

3. Ptice i posmatranje ptica kao bitan eko turistički proizvod, infrastruktura koja je u funkciji

IZVOR: <http://www.riparia.org.rs/sr>

Evropski Dan Posmatranja Ptica

Udruženje ljubitelja prirode Riparia i Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Srbije i ove godine 5. oktobra organizuje Evropski Dan Posmatranja Ptica na području Specijalnog Rezervata Prirode “Ludaško jezero”.

Ova manifestacija se organizuje unazad već 20 godina, na kojoj iz godine u godinu u oktobru prvog vikenda više od milion učesnika iz oko 40 zemalja posmatra ptice. Postani i TI – Postanite i VI posmatrač! ptice!

Mesto sakupljanja je Vizitorski centar na Hajdukovu (Prespanska ulica 12., kod Sunjog čarde) prepodne u 8 sati. Učesnici mogu da prošire svoje znanje o pticama (prepoznavanje vrsta, migracija, prstenovanje, zaštita, itd.). Manifestacija će trajati ceo dan, ručak može unapred da se naruči po ceni od 300 din. Vredi poneti ali nije neophodno: dvogled, gumene čizme, kišni mantil, vodu za piće, itd..

Detaljne informacije možete dobiti na mejl adresi info@riparia.org.rs ili na telefon kordinatora - Oto Sekereš 064-11-33-781.

Ardeola ralloides
 • žuta čaplja
 • lüstökősgém

Anser anser
 • divíjja guska
 • nyári lúd

Annas crecca
 • krdža
 • csörgő réce

Vanellus vanellus
 • vivak
 • bibic

Panurus biarmicus
 • brkata senica
 • baróköscinege

Egretta garzetta
 • mala bela čaplja
 • kis köcsag

PTICE LUDAŠKOG JEZERA A LUDASI-TÓ MADARAI

Fulica atra
 • liska
 • szárcsa

Phalacrocorax carbo
 • veliki vranac
 • kárókatona

Voda projekta /Projektvezető: Szekeres Ottó
 • Fotografije/Fotók: Szekeres Levente
 • Dizajn: Vinkó Tamás
 • Štampa/Nyomtatás: SZR „Verzal”

Edukativna tabla je izrađena u sklopu projekta
 Revitalizacija ostrva „Roža Sandor”
 Az oktatótábla a Rózsa Sándor sziget revitalizációja
 projektum keretén belül készült el

Nycticorax nycticorax
 • gak
 • bakcsó

Alcedo atthis
 • vodomar
 • jégmadár

Ardea cinerea
 • siva čaplja
 • szürke gém

Circus aeruginosus
 • eja močvarica
 • barna rétihéja

Emberiza schoeniclus
 • močvarna strnadica
 • nádi sármány

www.riparia.org.rs

Aktivnosti Udruženja koji se mogu pretvoriti u eko turistički proizvod:

Istraživanje i prstenovanje ptica

Ornitološka istraživanja su najpoznatija aktivnost Udruženja ljubitelja prirode "Riparia", aktivnost po kojoj je ova organizacija prepoznatljiva. Tome je doprinelo višegodišnje terensko iskustvo, brojni uspešno realizovani projekti, deset akreditovanih prstenovača u Udruženju i saradnja sa velikim brojem organizacija iz Srbije i Mađarske. Aktivnosti realizuju Sekcija za zaštitu i proučavanje ptica i Sekcija za prstenovanje ptica. Sekcija za prstenovanje ptica, počevši od 2009. godine radi i na nabavci prstenova i koordinisanju markiranja. Ovi prstenovi nose oznaku SUBOTICA i adresu www.su-r.com.

Edukacija posredstvom Interneta

Udruženja ljubitelja prirode "Riparia" na svom sajtu objavljuje elektronske edukativne publikacije koje su posredstvom Interneta dostupne širem krugu ljudi. Korišćenje savremenih tehnologija pruža mnoge nove mogućnosti integracije multimedijalnih sadržaja, a osim toga, izbegavanjem štampe, doprinosi i očuvanju prirodnih resursa.

IZVOR: <http://www.birdwatching.rs/>

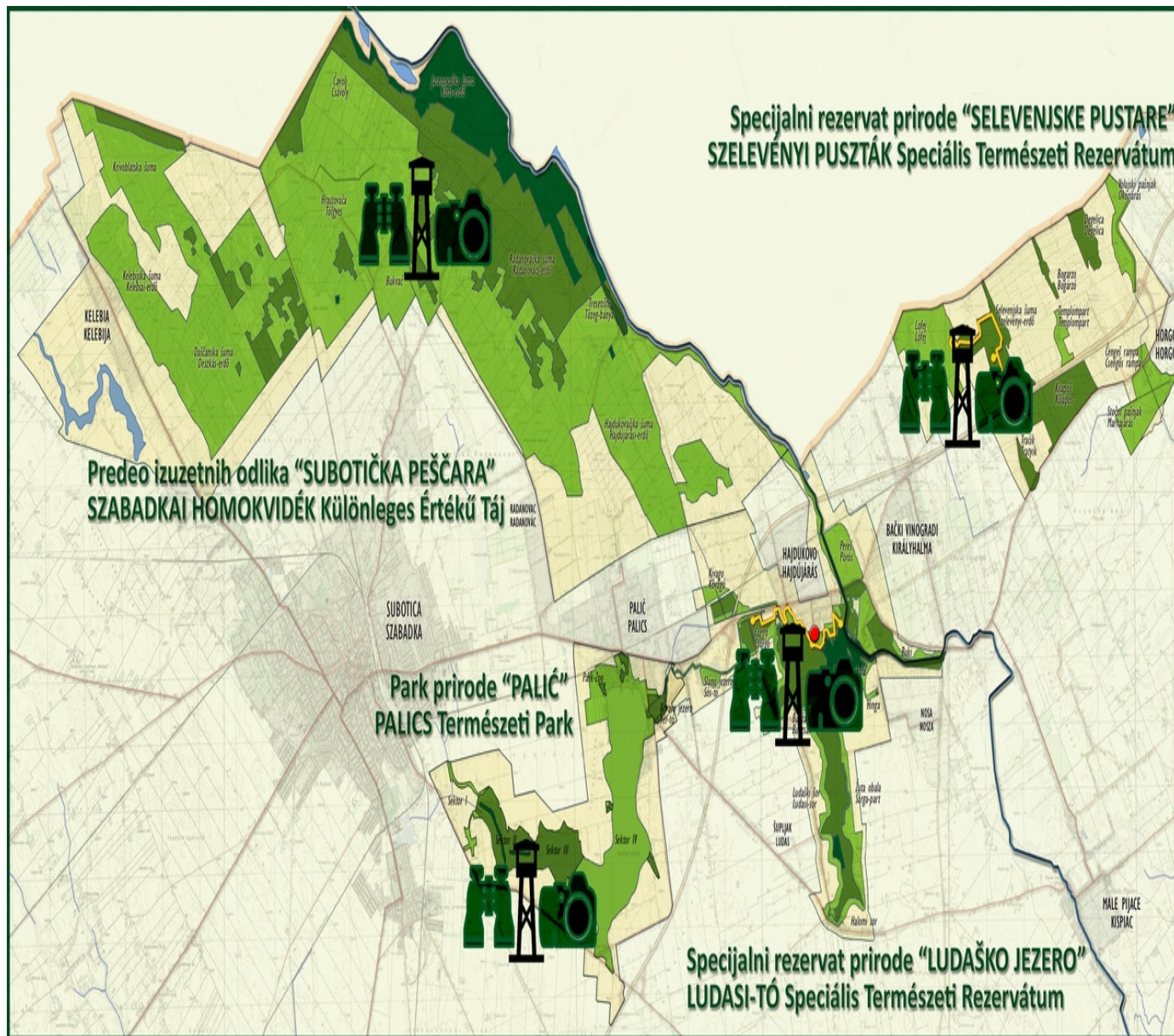

Do sada je na njenim jezerima i pustarama posmatrano oko 260 vrsta ptica. Ovde se gnezdi oko 130 vrsta, dok se tokom seoba i zimovanja na jezerima okuplja i do 20.000 ptica vodenih staništa..

U okviru projekta izgrađeno je 5 namenskih osmatračnica za posmatranje i fotografisanje ptica na četiri zaštićena prirodna dobra. Postavljene su informativne table, a na Palićkom jezeru je trasirana i uspostavljena edukativna eko-staza „Sa druge strane Palića“, dužine 3600 metara.

Gde posmatrati ptice

Vizitorski centar Ludaš/eko staze

Osmatračnica za foto safari i posmatranje ptica na Paliću

Osmatračnica na Subotičkoj peščari

Osmatračnica Male Pijace

Kako posmatrati ptice

Posmatranje ptica ili ptičarenje može da preobrazi svet oko vas. Ptice od pukog dela predela postaju stalno promenljiv i često iznenađujući predmet interesovanja.

U našim krajevima se sreće oko 360 vrsta, dovoljno da vam zada glavobolju pri pokušaju određivanja uzajamno sličnih vrsta, ali nedovoljno da to bude zaista zbunjujuće. U početku će biti dovoljno da upoznate češće ptice svoje okoline i zapamtite koje su prisutne u koje doba godine, tj. koje su stanarice (prisutne tokom cele godine, ali zimi često sa planina silaze u nizije), gnezdarice-selice (koje su kod nas samo tokom proleća i leta), prolaznice (koje kod nas sleću samo radi odmora tokom seobe) ili zimovalice (koje iz severnijih predela dolaze da kod nas provedu zimu).

Ako vam se ovo čini preteškim, uporedite to stanje sa preko 1000 vrsta koliko se sreće u zemljama oko ekvatora, pa ćete odahnuti od olakšanja.

Kako da počnete

Da biste ih upoznali i prepoznali u prirodi, posmatrajte ptice što češće možete. Pokušajte da odredite svaku pticu koju vidite ali nemojte se nervirati kada u tome ne uspete – ni iskusnima to uvek ne polazi za rukom. Ipak pokušajte, i vremenom ćete sve više uspevati. Krenite od upoznavanja uobičajenih vrsta vašeg kraja. Što ih bolje poznajete lakše ćete uočavati/identifikovati one druge.

Izađite kad možete rano ujutru na nekoliko sati na teren za koji znate (ili očekujete) da je „produktivan“ u pogledu ptica, najbolje tamo gde se više staništa susreću i prepliću, npr. šuma, livada i reka. Močvarna staništa su dobra prilika za vežbu jer nude veći broj krupnih i uočljivijih vrsta, lakih za identifikaciju. Mimo vode, voće, bilo divlje ili kultivisano, mamac je za mnoge ptice.

Ptice je najlakše posmatrati onda kada su najaktivnije. U toku godine je to period seobe (mart – rani maj i poyni avgust – rani oktobar) i gnežđenja: uglavnom april – jun ili početak jula. Krupnije vrste grabljivica počinju s gnežđenjem već u februaru i ono traje do sredine leta.

U toku dana je vrhunac aktivnosti ujutru, počev pola sata pre pa do tri sata nakon izlaska sunca, po svežijem danu i četiri sata; i pozno popodne (recimo posle 15.00 h po svežijem, ili posle 16.00 h po toplijem danu). Podne je period smanjene aktivnosti, sa izuzetkom roda i krupnih ptica grabljivica koje tada šestare na toplim uzlaznim vazдушnim strujama.

Hodajte polako i tiho, gledajući na sve strane i osluškujući svo vreme. Pretražujte pogledom (oči imaju znatno šire vidno polje od dvogleda), obraćajući posebnu pažnju na pokrete. Iako mnoge ptice cvrkuću, proći će dosta vremena pre nego što budete u stanju da ih identifikujete po glasu. U početku obratite pažnju na pravac iz koga zvuk dolazi i možda ćete videti pticu koja ga ispušta.

Na otvorenom ćete videti ptice i kada pred vama uzlete, a najčešće i gde slete. Na zaraslim terenima se zaustavite s vremena na vreme, stojeći ili sedeći mirno, tako da vas granje donekle skriva ali da ne sputava pogled, puštajući ptice da se opuste i zaborave na vas.

Dvogled

Bez dvogleda, beležnice i priručnika nema ni ptičarenja. Krenimo od dvogleda. Obično se opisuju dvema ciframa, npr. 8x30 ili 10x40. Prvi broj označava uvećanje a drugi prečnik prednjih sočiva (tzv. objektiva) izražen u milimetrima. Uvećanje od 10x znači da pticu koja je, recimo, udaljena 100 m od vas, u teoriji vidite kao da je na samo 10 metara.

U praksi, sa porastom uvećanja opada dubinska oštrina – zona između najbliže i najudaljenije tačke među kojima je slika dovoljno oštra (pa morate češće da okrećete točkić za uoštravanje, a ptice vas neće uvek čekati), potom, opada i širina vidnog polja (što otežava lociranje ptica), a najčešće opada i najmanja blizina do koje se slika može uoštriti. Recimo, stojite pokraj žbuna sa čije suprotne strane skakuće ptica koju od granja ne vidite dobro. Ako dvogled može da uoštri na toj blizini, grane postaju neoštre i providne, a ptica ogoljena.

Kvalitet optike, izražen oštrinom i osvetljenošću slike, važniji je od uvećanja. Što je prečnik objektiva veći, dvogled 'prima' više svetlosti, pa je slika sjajnija, oštija i detalji su jasniji.

Sa druge strane, što je prečnik objektiva veći, sam dvogled je i veći i teži. Čak i lagan dvogled oko vrata će vam se nakon nekoliko sati činiti teškim poput cigle, velike ne treba niti komentarisati. Nasuprot tome, slabije uvećanje obično donosi jasniju sliku i šire vidno polje.

Za posmatranje ptica se pretežno koriste uvećanja od 8x za šumska staništa do 10x za otvorene terene.

Modeli 8x35 ili 8x40 su možda najbolji izbor za manje ptice pevačice i one kojima možete donekle prići, te za obrasla i šumska staništa (posmatranja do 30 m udaljenosti). Takvi dvogledi su i manji i lakši od onih sa uvećanjem od 10x, a imaju i šire vidno polje. Za šumska staništa je bitna i minimalna blizina na kojoj dvogled može da uoštri sliku. Potrebno je da može da uoštri na makar 3 m, a poželjno i manje.

Modeli 10x40 ili 10x50 su dobar izbor za krupnije ptice, barske ptice i grabljivice, koje vam neće dozvoliti da im se približite, te otvorene, retko obrasle terene, npr, patke na sred jezera (posmatranja preko 30 m udaljenosti).

Pored dvogleđa, terenska beležnica je obavezan rekvizit. U početku će vam najviše služiti da skicirate opažene ptice koje ne uspete odmah da pronađete u priručniku. Ne smete se oslanjati na pamćenje jer se često dešava da posle nekog vremena poverujete da ste videli nešto čega nije bilo. Ukoliko je ptica koju opazite ali je ne poznajete nervozna, bolje je da je što duže posmatrate a potom smesta skicirate nego da se mašate priručnika rizikujući da vam ptica nestane s vidika. Vreme koje potrošite na listanje stranica će biti protraćeno vreme za posmatranje, zbog čega možete propustiti da zapazite presudne detalje.

Nije važno što verovatno ne umete da crtate, počnite od većeg i manjeg kruga pa ih spojite vratom, na manjem do crtajte kljun, a na većem rep i noge, pa dodajte opažene šare na približno tačno mesto. Pokraj crteža zapišite boju perja svakog dela tela. Ne zaboravite da opišete boju kljuna i nogu, kao i ma koje karakteristično ponašanje poput uzdizanja repa ili trzanja krilima u letu. Kada beležite zapaženo, držite se onoga što ptica ima, a proces eliminacije (nema žute noge – znači nije ova, nema crn kljun – nije ni ova) ostavite za kasnije.

Pošto ste zapisali sve što ste videli, uzmite priručnik i pokušajte da pronađete vašu pticu. Sada je vreme za proces eliminacije. Priručnik može da pominje neki karakter koji vi niste opazili a ptica je već odletela. Nemojte ga dopisivati, držite se prvobitnih beleški. Tako učite da raspoznajete i pamтите češće vrste vašeg kraja što vam izoštrava oko za one ređe. Redovno hvatanje beleški vas priprema za ozbiljno posmatranje ptica pri kom ćete beležiti sve što beleže i profesionalni ornitolozi.

A šta to oni beleže? Osnovne beleške uključuju datum, lokalitet, opažene vrste ptica i broj jedinki svake vrste (makar približno). Pored toga, dobro je zabeležiti i pol i uzrast ptica - ukoliko se može odrediti, primećenu aktivnost (naročito gnežđenje), kao i tip staništa u kome ste vršili posmatranje (korisno je dodati opasku o stanju staništa i primećenom ljudskom uticaju), te doba

dana i vremenske prilike (uključujući snagu i smer vetra) i imena drugih posmatrača sa kojima ste bili.

Kako terenske beleške izgledaju? Sledi približan prepis jednog lista iz moje terenske beležnice:

- datum: 3. 6. 2012.
- vreme: 9.30-13.00
- lokalitet: ribnjak Baranda – Sakule
- meteorološki uslovi: vedro, mirno i toplo
- posmatrači: NN, NN & NN

vrste:

- barska strnadica *Emberiza schoeniclus* 1, 1
- žuta pliska *Motacilla flava* 2, 1, 1
- veliki trstenjak *Acrocephalus arundinaceus* 3, 1, 1, 1
- trstenjak rogožar *A. Schoenobaenus* 2
- vivak *Vanellus vanellus* 10
- itd.

PRIRUČNIK ZA ODREĐIVANJE VRSTA

Jedino domaće izdanje, “Ptice Srbije i područja od međunarodnog značaja”, objavila je Liga za ornitološku akciju 2008. i kao pdf ga možete preuzeti ODAVDE, dok papirno izdanje besplatno dobijaju svi novi članovi LOA. Taj ključ pokriva 140 češćih vrsta, praćenih pregledom tadašnjih 35 IBA područja (u međuvremenu je taj broj porastao na 42).

Ako se slabo snalazite sa stranim jezicima, pokušajte da nabavite “Ptice Hrvatske i Europe sa Sjevernom Afrikom i Srednjim Istokom”. Osim domaćeg jezika (ipak preuzmite excel sa srpskim imenima ptica ODAVDE), prednost ovog izdanja je što pokriva skoro 900 vrsta regije, a mana što se radi o dopunjenom izdanju knjige probitno objavljene 1970-ih, pa je već pomalo prevaziđena.

I tako dolazimo do najboljeg postojećeg izdanja za ptice Evrope i, verovatno, najboljeg takvog priručnika u svetu: “Collins Bird Guide – The Most Complete Field Guide to the Birds of Britain and Europe”, 2. izdanje (PRIKAZ KNJIGE). Od susednih zemalja, dostupno je na mađarskom i na bugarskom.

IDENTIFIKACIJA

Jedno od najvećih zadovoljstava posmatranja ptica je u identifikaciji na terenu, tj. sposobnosti da tačno odredite vrstu posmatrajući/osluškujući u prirodi. Vrsta se određuje na osnovu izgleda ptice, staništa koje nastanjuje (ipak, ne zaboravite da ptice imaju krila i znaju da osvanu gde im se niko ne bi nadao), ponašanja te pesme i glasanja. Obratite pažnju na ISAP – izgled, stanište, aktivnost i pesmu:

1. IZGLED

1. Građa i veličina

- Građa tela je nešto što zahteva bar zrnice iskustva da bi bilo uočeno i kako-tako opisano, ali je pitanje 'kako je ptica građena' ključno za tačno određivanje vrste. Da li je okruglasta kao crvendać ili vitka poput pliske? Kako drži telo kada stoji: skoro horizontalno, iskošeno, skoro vertikalno, vertikalno? Veličinu ptice je na terenu teško proceniti pa je najbolje da je uporedite sa nekom drugom, češćom vrstom opaženom u blizini.

2. Oblik i boja kljuna

- Oblik kljuna govori o načinu ishrane ptice. Kakav joj je kljun – dugačak i tanak kao kljun zviždaka (insekti), kratak i kupast kao kod vrapca (zrnevlje), izdužen, bodežu nalik kljun čigre (riba), ili povijen kao vetruškin (meso)?

3. Dužina i boja nogu

- Građa nogu govori o načinu života i otuda o vrsti ptice. Najduže noge imaju čaplje i rode – ptice koje se hrane gacajući po barama, a na drugom kraju lestvice su čiope koje se hrane u vazduhu, sleću jedino na svoje gnezdo i imaju najmanje noge u svetu ptica.

4. Perje i karakteri

- Koje je boje vaša ptica? Većina ptica je 'svetlija odozdo i tamnija odozgo' ali postoje li karakteristične boje, odnos svetlo-tamnih površina na krilima, nadrepku i repu, svetlije i tamnije pruge na glavi? Obično nije važno da upamtite kompletan raspored boja na ptici, dovoljno je da znate one ključne odlike, tzv. 'karaktere'. Ali da karaktere i zapamtite, trebaće vam i vreme i iskustvo.

2. STANIŠTE

- U kom staništu je ptica opažena? U ravnici, pobrđu ili visoko u planini (da li znate nadmorsku visinu, približno)? Da li je bila na vodi (more, reka, jezero, močvara?), na peščanoj ili šljunkovitoj plaži, na muljevitoj obali? U trščaku ili šikari, na livadi ili sveže uzoranoj njivi, u živici, peščari, šumi (listopadnoj, četinarskoj, mešovitoj, retkoj, gustoj)? Ili na tresavi, kršu, litici ili siparu podno nje, visokoplaninskim pašnjacima i rudinama? Ili je bila u tzv. veštačkim staništima poput solana, ribnjaka, šećeranskih kolektora, đubrišta, rudarskih kopova i jalovišta, naseljenih mesta, duž saobraćajnica?
- Osim 'makro-staništa', zabeležite i 'mikro-stanište': viđena na tlu (u retkoj ili gustoj travi, visokoj ili niskoj, kontinuiranoj ili rascepkanoj, ili na goloj zemlji) ili u krošnji (nisko ili visoko, na stablu ili spoljnim granama)?

PESMA I GLASANJE

- Iskusni ptičari će većinu ptica pevačica poznati po pesmi, iako ih po gustim krošnjama uopšte ne vide. Uloga pesme je u odbrani teritorije od suparničkog mužjaka, te u privlačenju ženke i snaženju veze unutar para. Pevanje dostiže vrhunac tokom prolećnih zora i šetnja šumom ili poljem u to vreme obećava pravi koncert. Ukoliko ne možete da odredite vrstu po sluhu, pratite pesmu da locirate pticu radi vizuelne identifikacije.
- Razlikovanje glasova ptica u kakofoniji raznih zvukova koji nekad dolaze i od insekata, vodozemaca ili sisara, zahteva mnogo znanja i sluha. Mimo pesme, ptice oglašavaju upozorenje na opasnost, ispuštaju glasove za održavanje veze unutar para ili unutar jata, te glas koji upozorava partnera/jato na hranu, potom pijukanje mladih koji traže da budu nahranjeni, javljanje u letu, kao i agresivno oglašavanje kojim se tera uljez. Kako bilo, ovi glasovi nisu toliko razvijeni kao pesma, te je često teško odrediti koja ih vrsta proizvodi.

- Uz pomoć interneta ili u specijalizovanim prodavnicama može se doći do snimaka pesama i glasanja svih ptica naše zemlje i Evrope, ali osluškivanje na terenu je ipak nezamenljivo.

Problemi u identifikaciji

Da vam identifikacija ne bude suviše laka, pobrinule su se mnoge vrste koje imaju različito zimsko i letnje perje, a često se razlikuje i perje mužjaka od perja ženke, perje mladih da i ne pominjem.

Zimsko i letnje perje u stvari znači da se razlikuje svadbena perje koje ptica stiče krajem zime i zadržava do sredine leta i kraja sezone gnežđenja, kada stiče manje upadljivo zimsko perje. Odrasli, polno zreli mužjaci obično su izraženijih kontrasta i, kod mnogih vrsta, upadljivijih boja nego odrasle ženke.

Mlade pevačice po napuštanju gnezda imaju svoje juvenilno perje (retko prikazano u ključevima), te izgledaju kao 'nedovršeni' odrasli, što traje nekoliko nedelja.

Dugovečne vrste poput orlova dodatno komplikuju identifikaciju time što posle juvenilnog perja ne stiču perje odrasle jedinke jer polnu zrelost stiču sa 4-6 godina starosti, te imaju nekoliko 'pubertetskih' izdanja. Zato je kod grabljivica dobro poznavati ove razlike, ali ključno građu tela i način leta.

Najzad, ptice se mitare, tj. menjaju perje, neke vrste postepeno (stanarice), druge u kratkom vremenskom periodu (selice), i primećene usred mitarenja, predstavljaju pravi izazov za identifikaciju.

I da sve bude još komplikovanije, ovde nije kraj. Svetlosne prilike daju svoj doprinos zabunama. Što je veći kontrast između ptice i pozadine, ona se posmatraču čini krupnijom. Npr. tamna ptica naspram svetle pozadine deluje impozantnije od svetle ptice iste veličine. Takođe, viđena u protivsvetlu i najšarenija ptica deluje tamno.

Iz svega proizilazi da je jedino pesma pouzdan metod identifikacije? I kada se upoznate sa pesmama ptica, javlja se problem mimikrije: neke ptice uključuju čitave deonice pesama drugih vrsta u svoj repertoar!

Ipak, nije sve to baš toliko teško. Makar polovina vrsta sa kojima ćete se sresti nije teška za identifikaciju, a i kod onih preostalih, često je veći problem locirati pticu dvogledom i zadržati je u vidnom polju dovoljno dugo da je dobro osmotrite.

ETIČKI KODEKS

Pre nego što uopšte počnete da ih posmatrate, imajte na umu da ptice ništa ne čine bez razloga, pa čak i kada pevaju, čine to da dozovu partnera ili oteraju uljeza. Otuda ih vaše prisustvo ometa u svakodnevnim. Dobrobit ptica uvek postavite na prvo mesto.

Budite uzdržani i pažljivi prilikom posmatranja kako ptice ne biste nepotrebno izlagali stresu ili doveli u opasnost. Uznemiravanje svedite na minimum. Ne pravite buku, izbegavajte nagle pokrete. Pratite znake nervoze u ponašanju ptica, poput podizanja glave gore-dole, spuštanja noge podignute radi odmora (pripremna radnja pred poletanje), nadizanja perja, itd. Trudite se da ne idete ispred ptice koja traži ili lovi hranu. Ako je ptica jednom uzletela uplašena vašim nailaskom, ne prilazite joj ponovo.

Držite odstojanje kada ste u blizini gnezda ili gnezdilišnih kolonija, mesta na kojima se ptice okupljaju da provedu noć ili na kojima se hrane. Čak i ako vam se čini da ptica na gnezdu toleriše vaše prisustvo, pre će biti da se 'sledila' od straha. Ako su uznemireni vašim prisustvom, roditelji se neće usuditi da se vrate ležanju, a zametak u jajetu će uginuti ukoliko bude predugo izložen svežem jutru ili jakom podnevnom suncu, ako prethodno ne postane žrtva grabljivice.

Posebnu pažnju posvetite kolonijalnim gnezdaricama, poput čaplji, galebova ili čigri, kod kojih je efekat uznemiravanja pomnožen sa brojem parova. Nikada nemojte zalaziti u same kolonije, posmatrajte ih isključivo sa distance.

Ukoliko na takvim mestima postoji potreba za dužim posmatranjem, razmotrite mogućnost korišćenja prirodnog zaklona, improvizacije zaklona od prirodnog materijala ili šatorskog krila.

Pre nego što drugim ptičarima prijavite tek opaženu retku vrstu, razmotrite da li postoji rizik da je povećano uznemiravanje ugrozi. Gnezda retkih i, naročito, ugroženih vrsta treba prijavljivati isključivo stručnjacima.

Mnoge ptice će se oglasiti kada čuju glasanje svoje vrste, makar dolazilo sa telefona. Snimci se najčešće koriste kod skrovitih šumskih vrsta koje je drugačije teško opaziti, i kod sova zbog noćnog načina života. Ne preterujte sa puštanjem snimaka i nikada ih nemojte koristiti za privlačenje ugroženih vrsta. Puštanje glasova će pticu nagnati da odgovori u cilju proterivanja uljeza sa svoje teritorije. Npr, sove će danima posle toga da učestalo oglašavaju teritoriju na uštrb drugih aktivnosti, uključujući potragu za hranom. Umesto glasova samih sova, bolje je puštati cikanje životinja-plena jer izaziva manje uznemirenje.

Na terenu se služite postojećim putevima i stazama, izbegavajući nepotrebno utabavanje novih. Povaljana trava i mirisni trag koji za sobom ostavljate će sisare- predatore nepogrešivo voditi ka jajima ili mladuncima. Trudite se da za sobom ne ostavljate vidljive tragove i ne oštećujete stanište.

Dragan Simić, stručni konsultant projekta

POSMATRANJE PTICA NA SUBOTIČKIM JEZERIMA I PUSTARAMAMA

Okružena svojim jezerima i pustarama, Subotica leži na krajnjem severu Srbije, ni deset kilometara od granice s Mađarskom. Drugi po veličini u Vojvodini, grad je čuven po štrandovima na Palićkom jezeru i zavodljivoj secesijskoj arhitekturi. Ipak, među ljubiteljima prirode, Subotica je poznatija po specijalnom rezervatu prirode Ludaškom jezeru i veoma aktivnoj stanici za prstenovanje ptica na njemu, koja okuplja brojne ornitologe i obrazuje buduće posmatrače ptica.

Susedno i gradu bliže, Palićko jezero je poznato lokalnim ornitolozima, ali ne i među ornitolozima iz ostatka Srbije. Svi znaju za njegove restorane, hotele i štrandove, ali nedovoljno za njegove ptice. No, dok se za jezera ipak zna, osim Subotičana i ornitologa koji su ovaj kraj istraživali, za Selevenjsku pustaru i Subotičku peščaru je malo ko uopšte čuo.

KADA DA PTIČARITE

Područje subotičkih jezera i pustara je posebno značajno za gnežđenje i migracije, a delom i za zimovanje ptica. Drugim rečima, najbolja sezona za posmatranje ptica je od aprila do juna i potom od kraja avgusta do početka oktobra; te druga polovina novembra i prva polovina decembra, kada je najizraženiji prolaz i najveća brojnost ptica vodenih staništa.

BROJKE

Do sada je u ovom području zabeleženo oko 260 vrsta ptica, a veruje se da j moguće prisustvo još dvadesetak vrsta. Ukupni broj do sada poznatih gnezdarica je oko 150, ali u savremeno doba taj broj iznosi oko 130 vrsta. Tokom seoba i zimovanja, na jezerima se okuplja do 20.000 jedinki ptica vodenih staništa.

NAJZNAČAJNIJE VRSTE PTICA

Subotička jezera i pustare predstavljaju najznačajnije gnezdište modrovrane *Coracias garrulus*, crnovratog gnjurca *Podiceps nigricollis*, ridoglave patke *Aythya ferina*, brkate senice *Panurus biarmicus* i sivog svračka *Lanius minor* u zemlji, a tu je i nekoliko aktivnih kolonija čaplji, galebova i čigri. Na Ludaškom jezeru se gnezde gakovi *Nycticorax nycticorax* i žute čaplje *Ardeola ralloides*, a na ostrvu ptica Palićkog jezera se gnezde crnoglavi galeb *Ichthyaeetus melanocephalus*, obični galeb *Chroicocephalus ridibundus* i obična čigra *Sterna hirundo*. Na ovom prostoru je najveća nacionalna brojnost gnezdećih parova muljače *Limosa limosa* i barske šljuke *Gallinago gallinago*. U gnezdilišnom periodu se povremeno viđaju orlovi belorepani *Haliaeetus albicilla* (Kireš uz granicu) i patke prevezi *Neta rufina* (Palić). Na seobi su beležene i retke beloglave patke *Oxyura leucocephala*.

STANIŠTA

Područje karakteriše naizmenično smenjivanje peščarskih, stepskih, šumo-stepskih i slatinskih terena sa jezerima i vlažnim staništima. Specifičnost lokalne klime je mala količina padavina.

Dragan Simić, stručni konsultant projekta

LUDAŠKO JEZERO

Za razliku od Paličkog, Ludaško jezero je generacijama domaćih posmatrača ptica poznato mesto za praćenje seoba putem prstenovanja. To je vid naučnog istraživanja pri kome se ptice hvataju u mreže, oko noge im se steže prsten sa brojem i oznakom institucije (dovoljno širok da ne povređuje pticu i dovoljno lagan da je ne ometa u svakodnevnim aktivnostima), beleži se datum, lokalitet, vrsta (starost., pol..) i drugi podaci, a sama ptica se za što kraće vreme ponovo oslobađa.

Smešteno na kontaktu lesne zaravni i peščare, Ludaško jezero (328 ha) je jedini predstavnik plitkih stepskih jezera u Srbiji. To je ekosistem vlažnih staništa peščarskog i stepskog prostora, koji ovde uključuje jezersko-barska, močvarna, livadska, slatinska i stepska staništa. Dužina mu je 4,5 km, širina 1 km, dubina oko 1 m. Ima lesne obale sa reliktnom stepskom vegetacijom i tršćacima, gde raste trska, širokolisni rogoz, ševar, barska perunika... Dominantnu biljnu zajednicu jezera čine tršćaci, koji su u prošlosti prekrivali 2/3, a danas su svedeni na 1/3 površine jezera, dok 2/3 čini slobodno vodeno ogledalo. Grmlje i drveće gotovo da odsustvuje sa obala Ludaškog jezera.

Na vlažnim i umereno zaslanjenim livadama raste vrsta orhideje – veliki kaćun, dok u zaslanjenijim depresijama raste morski trozubac, a treba pomenuti i gorocvet, plavičasti zimzelen i rapavi kozinac. Od sisara, ovde se sreće vidra (čija brojnost zabrinjavajuće oscilira), lasica, hermelin, stepski tvor, lisica, zec, divlja svinja i srna.

PTICE – Na Ludaškom jezeru je zabeleženo 240 vrsta ptica, od kojih se 90 ovde i gnezde. Među njima se izdvaja ševarski trstenjak *Acrocephalus melanopogon* - ovo je jedino mesto u Srbiji gde je njegovo prisustvo dokazano). U prošlosti je tršćake ovog jezera nastanjivala i beloglava patka *Oxyura leucocephala*, dok je muzejski kolekcionari nisu sredinom XX veka istrebili (u poslednjih desetak godina je u dva navrata na zimovanju posmatrana na Paličkom jezeru). U tršćacima se gnezde čaplje, uključujući gaka *Nycticorax nycticorax* i žutu čaplju *Ardeola ralloides*, te patka njorka *Aythya nyroca*, eja močvarica *Circus aeruginosus*, sivi barski petlić *Porzana parva*, obični cvrčić *Locustella luscinioides* i brkata senica *Panurus biarmicus*. Na plutajućim ostrvima od mrtve trske gnezde se galebovi i čigre, a u lesnim odsecima rupe za gnezda kopa vodomar *Alcedo atthis*, bregunice *Riparia riparia* i pčelarice *Merops apiaster*. U karakteristične vrste jezera spadaju i mali vranac *Microcarbo pygmaeus*, seoski detlić *Dendrocopos syriacus* i sivi svračak *Lanius minor*.

Tokom seoba i zimovanja, na jezeru i okolnim plavljenim livadama okuplja se preko 7000 ptica vodenih staništa u okviru velikog broja vrsta. Prolećna seoba počinje već u februaru, a najveći broj vrsta močvarica javlja se u martu, kada se po okolnim ritovima i vlažnim livadama

zadržavaju šarolika jata šljukarica, od kojih će na gnežđenju potom ostati samo vivak *Vanellus vanellus* i crvenonogi sprudnik *Tringa totanus*.

ZAŠTITA – Od 1977. godine Ludaško jezero je upisano u spisak ramsarskih područja sveta. Konvencija o područjima vodenih staništa od međunarodnog značaja za ptice, tzv. Ramsarska konvencija, doneta je 1971. u iranskom gradu Ramsaru, sa ciljem da sačuva najvrednija močvarna staništa u svetu. Zaštićeno je kao Specijalni rezervat prirode, a uživa i međunarodne statusne značajnog područja za biljke i ptice (IPA, IBA), te predstavlja i deo ekološke mreže Emerald.

PRISTUP – Iz Subotice sledite Horgoški put do Hajdukova, 12 km istočno, pa tu skrenite desno u glavnu – Prvomajsku ulicu. Ako dolazite autoputem iz pravca Novog Sada, isključite se na drugoj petlji i nastavite desno ka Horgošu, pa u prvom selu, Hadukovu, skrenite u Prvomajsku ulicu. Njome produžite do samog kraja, nastavite stotinak metara desno i stigli ste do vizitorskog centra na obali Ludaškog jezera (Vizitorski centar Ludaš, Hajdukovo, Prespanska 12, +381 (0) 24 753 570, www.ludas.rs). Organizovano posmatranje ptica nudi se od aprila do septembra (NVO Riparia, +381 (0) 24 553 106, www.riparia.org).

GDE DA PTIČARITE – Od vizitorskog centra kreću dve edukativne eko-staze, na istok (Kireš) i na zapad (Čurgo) duž severne obale jezera. Staze su od utabane zemlje, pa posle kiša ima blata (mogu vam zatrebati gumene čizme), a od maja do septembra ne zaboravite šešir, vodu i autan.

Eko-staza Kireš polazi od vizitorskog centra Ludaš i pruža se na istok, prema rečici Kireš. Delom ide uz jezero, a delom kroz naselje Hajdukovo. Staza je duga 2 km i završava se na mostu preko rečice Kireš, koja se nedaleko odatle uliva u Ludaško jezero. Na početku staze je informativna tabla sa mapom rezervata i prikazom staništa. Duž staze prvo nailazite na drveni mostić koji vodi preko vlažnih livada, a na koji se nadovezuje drveni dok na obali jezera, za mrežarenje tokom prstenovanja ptica. Među pticama koje se duž staze Kireš mogu sresti, izdvajaju se ševarski trstenjak, sivi barski petlić, ali i modrovrana *Coracias garrulus*. Ova staza je nešto kraća od staze Čurgo, ali je zahtevnija i traži više vremena.

Eko-staza Čurgo polazi od vizitorskog centra Ludaš prema zapadu. Uglavnom se kreće obodom jezera, mada delom ide i kroz selo, da se nakon 2,6 km završi na lokalitetu Čurgo. Na početku staze stoji tabla sa mapom rezervata i ucrtanim eko-stazama, uz prikaz karakteristnih staništa. Pri kraju staze možete da zastanete u ptičarskoj osmatračnici (za četiri osobe) s pogledom na vlažne livade. Vrste karakteristične za eko-stazu Čurgo su žuta čaplja *Ardeola ralloides*, divlja Anser anser i lisasta guska *A. albifrons* (druga samo na zimovanju), te crna *Chlidonias niger* i belobrka čigra *Ch. hybrida* (prva na seobi, druga na gnežđenju).

Dragan Simić, stručni konsultant projekta

PALIĆKO JEZERO

Smešteno oko 6 km istočno od Subotice, Palićko jezero je prevashodno poznato kao turistička destinacija za šetnju parkom i obalom, posetu najvećem zoološkom vrtu u zemlji ili povlađivanje gastronomiji u nekom od brojnih restorana. Naime, sredinom XIX veka su bila otkrivena

lekovita svojstva zaslanjene vode, pa je na severnoj obali nastala banja Palić, poznata po secesionističkoj arhitekturi. No, usled zagađenja vode, kupanje u jezeru je već nekoliko godina zabranjeno.

Palićko jezero (560 ha) je eolskog porekla i kanalom je povezano sa susednim Ludaškim jezerom. Tamo gde ona nije zamenjena parkovskim zasadima ili njivama, prirodna vegetacija jezera je ritska i slatinska. Dominira trska, rogoz i sito, te drezga i sočivica. Ovde raste topola, panonski jasen i hrast lužnjak, ali su oni proređeni i neretko zamenjeni bagremom i drugim stranim vrstama. Od sisara, park je poznat kao stanište više vrsta slepih miševa, dok se od krupnijih vrsta oko jezera viđaju zec, lisica i srna.

PTICE – Na jezeru je registrovano 207 vrsta ptica, od kojih se 101 ovde i gnezde. Najvrednija gnezdilišta su veštačkog porekla, tzv. „ptičja ostrva“ u južnom delu jezera, napravljena od taloga izvađenog tokom čišćenja jezera, na kojima se gnezde patka njorka *Aythya nyroca* i ćubasta patka *Aythya fuligula*, a tu su i kolonije žute čaplje *Ardeola ralloides* i gaka *Nycticorax nycticorax*, kao i crnoglavog *Ichthyaetus melanocephalus* i običnog galeba *Chroicocephalus ridibundus*, te obične čigre *Sterna hirundo* – ovo je jedino mesto u zemlji gde se crnoglavi galeb gnezdi. U gnezdilišnom periodu se povremeno viđa i patka prevez *Neta rufina*. Otvorene vode su značajno zimovalište ptica. Tokom seoba i zimovanja na ovom jezeru se okuplja preko 8000 jedinki ptica vodenih staništa.

ZAŠTITA – Jezero je zaštićeno kao Park prirode, uživa i međunarodne statusse značajnog područja za biljke i ptice (IPA, IBA), a predstavlja i deo ekološke mreže Emerald.

PRISTUP – Ako želite u banju Palić, iz centra Subotice i ulice Maksima Gorkog nastavite Segedinskim putem, ali ako želite da posmatrate ptice, zanima vas južni deo jezera, pa iz Maksima Gorkog skrenite južno na Senčanski put (koji se u nastavku zove Aleksandrovi Salaši). Ako dolazite autoputem iz pravca Novog Sada, isključite se na prvoj petlji i sledite putokaz za Suboticu, koji će vas odvesti u ulicu Aleksandrovi Salaši. Odvajanje za posmatračnicu Večernjakov salaš, ujedno i početak eko-staze, leži 2 km od auto-puta. Sam put do Večernjakovog salaša je asfaltni, ali je eko-staza od utabane zemlje, pa je posle kiša moguće blato (mogu vam zatrebati gumene čizme). Od maja do septembra, ne zaboravite šešir, vodu i autan.

GDE DA PTIČARITE – Večernjakov salaš je lokalitet opremeljen 6 metara dugom, pokrivenom i sa svih strana zatvorenom ptičarskom osmatračnicom s klupom i pogledom na tzv. „III sektor“ jezera. Nalazi se na vrhu rta koji duboko zalazi u jezero i omogućava dobar pregled. Ovde se u proleće sreću crna *Chlidonias niger* i belobrka čigra *Ch. hybridus*, zimi belorepan *Haliaeetus albicilla* – najveći orao Evrope, te patke morska crnka *Aythya marila* i mali ronac *Mergellus albellus*, a u dva navrata u poslednjih deset godina odavde je zimi posmatrana i retka beloglava patka *Oxyura leucocephala* (u Srbiji je nestala sa gnežđenja još 1960-ih). Takođe se viđa i labud grbac *Cygnus olor*.

Na parkingu, 100 m pre Večernjakovog salaša, možete ostaviti kola i krenuti pešice 3,5 km dugom eko- stazom koja prati obale jezera i završava se kod osmatračnice s pogledom na koloniju galebova zapadnije odatle, u II sektoru jezera. Eko-staza kreće desno od posmatračnice,

isprva nasipom između III i IV sektora jezera (500 m), odakle možete posmatrati male vrance *Microcarbo pygmaeus*, te ćubaste Podiceps *Podiceps cristatus* i crnovrate gnjurce *Podiceps nigricollis*. Kada dođete do naspramne obale jezera, skrenite levo (zapadno) i sledite stazu koja će vas između njiva i pojasa trske odvesti 1,6 km dalje, do sledećeg nasipa koji će vas vratiti na južnu obalu (350 m), gde vas očekuje klupa za odmor i informativna tabla (odatle se do ulice Aleksandrovi Salaši pruža asfalt). Duž staze potražite barskog petlovana *Rallus aquaticus*, eju močvaricu *Circus aeruginosus*, vodomara *Alcedo atthis*, legnja *Caprimulgus europaeus*, utinu *Asio otus* i senicu vugu *Remiz pendulinus*. Eko-staza odatle sledi obalu desno (zapadno) nešto preko 400 m, dok ne stigne do prvih kuća, gde pratite ogradu levo i potom put desno, nepunih 400 metara do osmatračnice s pogledom na koloniju galebova u II sektoru jezera.

Osmatračnica kod gnezdilišne kolonije galebova u II sektoru je manja od one kod Večernjakovog salaša, a od najbližeg ptičjeg ostrva je deli oko 140 metara. Za pristup osmatračnici obratite se udruženju Riparia (+381 (0) 24 553 106, www.riparia.org). Odatle se u proleće mogu videti patka njorka i crnoglavi galeb, žuta čaplja i gak, čitave godine divlja guska *Anser anser*, a zimi i divlja i lisasta *Anser albifrons* guska, kao i crnogrlji *Gavia arctica* i retki ridogrlji morski gnjurac *G. stellata*. Druge vrste uključuju ridoglavu patku *Aythya ferina* i vodomara *Alcedo atthis*.

Dragan Simić, stručni konsultant projekta

IZVOR: <http://www.birdwatchserbia.rs/posmatranje-ptica.html>

Posmatranje ptica podrazumeva boravak u prirodi uz visoku psihičku i fizičku aktivnost, kao i ljubav prema pticama i prirodi u kojoj se nalaze. Sticanjem znanja i veština koje posmatranje ptica iziskuje, razvija se svest i potreba za zdravom životnom sredinom.

Milioni posmatrača ptica širom sveta putuju u potrazi za očuvanim staništima i mestima sa velikim brojem vrsta ptica i njihovih jedinki. Oni predstavljaju moćno organizovan pokret ekoturista koji u brojnim zemljama u razvoju značajno pomažu i podstiču održivi razvoj lokalnih zajednica i zaštitu prirode i ptica. Budući da je zaštita prirode u Srbiji nedovoljno promovisana i podržana od strane državnih institucija i opšte javnosti, organizovanje posmatranja ptica u zaštićenim delovima prirode nameće se kao razumno rešenje za upotpunjavanje pomenute praznine. Pored toga, zaštita ptica i staništa kod lokalnog stanovništva u Srbiji često je predmet neodobravanja, upravo usled nerazumevanja uloge i moguće dobrobiti same lokalne zajednice.

Širom sveta prisutan je trend povećanja broja amaterskih posmatrača ptica koji posećuju najraznovrsnije destinacije zbog uživanja u pticama. U bliskom okruženju Srbije (Mađarska, Bugarska, Rumunija) ovaj vid turizma uveliko se razvija i dobija sve veći značaj. Značaj se ogleda kroz pružanje alternativa neodrživom gazdovanju prirodom (šumarstvo, poljoprivreda, lov, ribolov) i obrazovanja lokalnog stanovništva o značaju prirodnih vrednosti u njihovom okruženju. Za razliku od drugih neodrživih oblika turizma, posmatranje ptica omogućava neograničeno korišćenje resursa. Ovo nije masovan oblik turizma već spada u specijalna interesovanja (niše), koje Strategija o razvoju turizma Republike Srbije preporučuje za razvoj u budućnosti. Turisti koji dolaze u potragu za pticama čine to tokom cele godine, a njihovi zahtevi uključuju objekte za smeštaj manjeg kapaciteta (porodični hoteli, seoska domaćinstva),

autentičnu hranu i piće i lokalne vodiče. Dolazak stranih turista na lokalitete na kojima uglavnom nema razvijenog turizma, kod lokalnog stanovništva jača svest o vrednostima koje ih okružuju. Ova lančana reakcija izaziva osećanje ponosa, a zatim i potrebe da se te vrednosti očuvaju i zaštite. Promovisanje „novootkrivenih“ vrednosti može stvoriti bolji imidž lokaliteta ili regiona. Pored nesumnjive ekološke, biološke, etnološke, kulturološke, etičke i estetske vrednosti ptica, jasni su i ekonomski razlozi za zaštitu vrsta i njihovih staništa.

Razvoj posmatranja ptica u Srbiji ne iziskuje velika ulaganja budući da postojeća infrastruktura uz malo truda može zadovoljiti zahteve inostranih i domaćih klijenata. Postojeći hoteli, moteli i lovačke kuće u blizini zaštićenih prirodnih dobara mogu postati prave male oaze ekoturizma i centri održivog razvoja lokalnih zajednica. Neophodno je nastaviti sa promocijom prirodne baštine Srbije, posebno na specijalizovanim sajmovima za posmatranje ptica i ekoturizam. Pažnju bi trebalo usmeriti i ka organizovanim posetama rezervatima od strane školske dece i porodica u vidu izleta i škola u prirodi čiji je prevashodni cilj obrazovanje šire populacije. Na ovaj način rezervati dobijaju posetioce koji podržavaju njihove napore za zaštitom prirode, a posetioци obogaćuju svoj život jedinstvenim iskustvima.

Srbija je izrazito bogata staništima i vrstama ptica od kojih su mnoge značajne za domaću i međunarodnu zaštitu. Među njima, vojvođanski rezervati prirode spadaju u najbolje proučene i poznate javnosti. U Pokrajini je od kraja 19. veka do danas zabeleženo ukupno 312 vrsta ptica, što predstavlja čak 42% svih vrsta nađenih u Evropi. Pored toga, danas se u Vojvodini gnezdi 196 vrsta ptica ili 82% ornitofaune Srbije.

Nekada nepregledna ravnica pod stepama, slatinama i močvarama, Vojvodina je danas uglavnom obešumljena, preorana i isušena žitnica. Mnoge ptice su time nepovratno izgubile vredna staništa i svrstale se u red retkih i ugroženih vrsta. Danas se među najugroženije vojvođanske ptice ubrajaju orao krstaš, siva vetruška, stepski soko, velika droplja i modrovrana za čiji se opstanak vodi svakodnevna bitka.

Upoznajte čarobni svet ptica i krenite u avanturu već sutra!

Posmatranja ptica

Milioni posmatrača ptica širom sveta putuju u potrazi za očuvanim staništima i mestima sa velikim brojem vrsta ptica i njihovih jedinki. Oni predstavljaju moćno organizovan pokret ekoturista koji u brojnim zemljama u razvoju značajno pomažu i podstiču održivi razvoj lokalnih zajednica i zaštitu prirode i ptica. Budući da je zaštita prirode u Srbiji nedovoljno promovisana i podržana od strane državnih institucija i opšte javnosti, organizovanje posmatranja ptica u zaštićenim delovima prirode nameće se kao razumno rešenje za upotpunjavanje pomenute praznine.

Za posmatrača ptica iz Velike Britanije najinteresantnije ptice kod nas su: *Patka njorka, orao krstaš, velika droplja, prdavac, mali vranac, crna roda, ražanj, kašičar, beloglavi sup, stepski soko, ždral, belovrata muharica i istočna šarena muharica.*

- [Preslistajte brošuru o posmatranju ptica u Vojvodini](#)
- www.visitvojvodina.com
- www.pticevojvodine.rs
- www.wild-serbia.com
- [Prvi sajam posmatranja ptica 2010](#)

Održivi turizam

Za razliku od drugih neodrživih oblika turizma, posmatranje ptica omogućava neograničeno korišćenje resursa. Ovo nije masovan oblik turizma već spada u specijalna interesovanja (niše), koje Strategija o razvoju turizma Republike Srbije preporučuje za razvoj u budućnosti. Turisti koji dolaze u potragu za pticama čine to tokom cele godine, a njihovi zahtevi uključuju objekte za smeštaj manjeg kapaciteta (porodični hoteli, seoska domaćinstva), autentičnu hranu i piće i lokalne vodiče. Dolazak stranih turista na lokalitete na kojima uglavnom nema razvijenog turizma, kod lokalnog stanovništva jača svest o vrednostima koje ih okružuju. Ova lančana reakcija izaziva osećanje ponosa, a zatim i potrebe da se te vrednosti očuvaju i zaštite. Promovisanje „novootkrivenih“ vrednosti može stvoriti bolji imidž lokaliteta ili regiona. Pored nesumnjive ekološke, biološke, etnološke, kulturološke, etičke i estetske vrednosti ptica, jasni su i ekonomski razlozi za zaštitu vrsta i njihovih staništa.

Lokacije za posmatranje ptica u Srbiji:

- [Gornje podunavlje](#)
- [Carska bara](#)
- [Fruška Gora](#)
- [Deliblatska peščara](#)
- [Fantast dvorac](#)
- [Ludaško jezero](#)
- [Pašnjaci velike droplje](#)
- [Ribnjak Bečej](#)
- [Slano Kopovo](#)
- [Klisura Uvca](#)
- [Ovčarsko-Kablarska klisura](#)
- [Gružansko jezero](#)
- [Zasavica](#)

Posmatranje ptica u Srbiji

Razne vrste ptica!

Lepi rezervati !

Topla dobrodošlica!

www.visitserbia.org

www.wild-serbia.com

Ludaško jezero kao bitna lokacija za posmatranje ptica

Ludaško jezero je mozaičan vodeni ekosistem na krajnjem severu Srbije. Ovaj Specijalni rezervat prirode svake godine je domaćin dobro poznatog ornitološkog kampa. Ravničarsko jezero okružuju značajne površine pod trskom, slatinama i obradivim zemljištem. Na Selevenjskim pustarama i Subotičkoj peščari nalaze se vredne i zaštićene stepe i šumo-stepe koje su dom velikog broja retkih biljaka i životinja.

Značajne vrste ptica: crnovrati gnjurac, vodeni bik, čapljica, žuta čaplja, grogotovac, eja močvarica, barski petlovan, sivi barski petlić, muljača, crnoglavi galeb, belobrka čigra, crna čigra, kukuvija, kukumavka, leganj, pupavac, pčelarica, modrovrana, crna žuna, šumska ševa, stepska trepteljka, ševarski trstenjak, veliki trstenjak, trstenjak mlakar, modrovoljka, obični cvrčić, cvrčić potočar, brkata senica, senica vuga, rusi svračak, sivi svračak i vuga.

PRIMER TURE ZA POSMATRANJE PTICA

Ture za posmatranje ptica

DELIBLATSKA PESCARA

Dolazak do Banatske Palanke iz pravca Novog Sada:

1. Novi Sad – Titel - Pancevo - Kovin – Dubovac – Vracev Gaj - Banatska (Stara) Palanka

Dolazak do Banatske Palanke iz pravca Beograda:

1. Beograd - Pancevo – Kovin – Dubovac – Vracev Gaj - Banatska (Stara) Palanka

Petak:

Dolazak u Banatsku palanku u vilu. Rucak u restoranu na samoj obali ili odlazak do Bele crkve na veceru u restoranu na otvorenom – na jezeru na kojem se nalazi kamp. (Ova vecera nije ukljucena u cenu tako da u zavisnosti od vremenskih uslova i raspolozenja mozete sami izabrati. Nas favorit – Bela crkva – Kamp u predvecernjim satima).

Subota:

Doručak. Dolazak vodica oko 9.30. Odlazak sopstvenim prevozom do Dubovca.

Ukrcavanje na camac i voznja do Dubovackog rita, potopljeno ostva Cibuklija koje je u obliku potkovice na sredini Dunava i to je atraktivno mesto zas ve ptice selice. Na ovom mestu Dunav je izuzetno širok i pregledan. Voznja od oko 2,5 sata gde ce se videti kolonije malih kormorana, recnih cigri, sve moguće vrste capolji i ibisa, divlje patke. Ovo mesto je po misljenju Mike Unwina, britanskog novinara specijalizovanog za birdwatching, jedno od najboljih mesta na

Dunavu.

Za rucak lunch paket.

Povratak u Dubovac i **odlazak dzipovima** do Malog peska - ocuvano stepsko staniste na Deliblatskoj pescari na kojem jos uvek postoji tradicionalno stocarstvo, brojne kolonije tekunica zbog kojih je redovno prisustvo najredjih ptica grabljivica u Srbiji kao sto su: patuljasti orao, orao zmijar, stepski soko, ridji misar, i td. Od ptica mogu se videti pupavci, pcelarice, laste bregunice, itd. Nastavak voznje po bespucima pescare do jos nekih atraktivnih predela. Odlazak takodje i do mesta gde redovno dolaze vukovi kojih u Deliblatskoj pescari ima oko 40-tak. (Ne garantujemo da ce se videti).

U predvecerje odlazak do salasa na uscu Karasa u Dunav i rucak i odmaranje u opustenoj atmosferi. Na ovom salasu se uzgajaju mangulice i podolska goveca.

Povratak u Belu vilu. Nocenje

Nedelja: Posle dorucka odlazak.

Cena: 8200 din po osobi

Aranzman ukljucuje:

- 2 nocenja sa doruckom u prenocistu Bela Vila
- Voznja camcem po Dubovackom ritu i Adi Cibukliji
- Strucnog vodica tokom celog dana u subotu
- Vecera na salasu (pice nije ukljuceno u cenu)

IZVOR: <http://www.pticesrbije.rs/publikacije.html>

AKTIVNOSTI

Čime se bavimo?

Od svog osnivanja Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Srbije posvećeno je:

- **zaštiti, proučavanju ptica, njihovih staništa i ekoloških potreba u Vojvodini i celoj Srbiji**
- **objavljivanju podataka o biologiji ptica u našoj zemlji (posebno o rasprostranjenju i brojnosti)**
- **razvijanju mreže aktivnih posmatrača ptica i ljubitelja prirode**
- **edukaciji javnosti o ugrožavanju i zaštiti našeg ptičjeg sveta**

- saradnji sa raznovrsnim korisnicima prostora na kojima ptice žive (bez obzira da li se radi o zaštićenim prirodnim dobrima ili ne)
- međunarodnoj saradnji sa ciljem razvijanja zajedničkih aktivnosti na zaštiti ptica
- i popularizaciji potrebe za njihovom zaštitom.

Naši projekti, ali i učestvovanje naših članovima u projektima drugih organizacija imaju za cilj da aktivnim pristupom u zaštiti ptica i njihovih staništa pomognu da bi se sprečilo izumiranje bilo koje vrste i narušavanje prostora u kojima žive, a koji čini našu zajedničku prirodnu baštinu. Briga o njoj je naša zajednička obaveza, i upravo zbog toga je potrebno naše angažovanje da bismo tu obavezu ispunili. Isgovoreno, prema važećim zakonskim propisima, to je obaveza i izvršne vlasti Republike Srbije, sa čijim institucijama Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Srbije saraduje u zaštiti naših ptica.

Zaštita ptica je naš prvenstveni zadatak. Svaka vrsta ima svoje mesto u prirodi, ekološki nezamenljivo, u svom staništu. Razvojem ljudskih aktivnosti (u Vojvodini posebno razvojem poljoprivrede, nizijskog šumarstva, vodoprivrede i infrastrukture), velike površine koje su pokrivala su zauvek nestale, čime su mogućnosti za egzistenciju živog sveta uveliko smanjene. Naši članovi imaju znanje, sposobnost i volju da na terenu, direktnim angažovanjem pomognu da ni jedna vrsta ne izumre i da se mogućnosti preživljavanja za svaku od njih unaprede. Od oko 240 vrsta koje se gnezde u Srbiji 193 se gnezde u Vojvodini. Ukupan broj vrsta koji je zabeležen u Srbiji iznosi oko 350.

Proučavanje ptica je nezamenjivi deo naših terenskih aktivnosti od samog početka rada Društva. Beleške o zadržavanju ptica na pojedinim lokalitetima, o njihovoj brojnosti, posebno u periodu gneždenja, proučavanje njihove geografske rasprostranjenosti, životnih navika, biologije gneždenja, dinamike seobe, ishrane i drugih aspekata, zadatak je ornitologije, kojim se naši članovi bave. Društvo je posebno ponosno što u svojim redovima ima raznovrstan spektar osoba koje se bave proučavanjem ptica, od ljubitelja izleta, preko kolekcionara ornitoloških članaka, prstenovača ptica, šumara, ribolovaca, ekoloških aktivista, lovaca-ljubitelja prirode, radnika u zaštićenim prirodnim dobrima, profesionalnih ornitologa, zaštitara prirode, profesora biologije na školama i univerzitetima, kao i doktora nauka. Svi oni svoje naučne radove i druge rezultate proučavanja ptica objavljuju u ornitološkom časopisu *Ciconia* (lat. roda).

Mreža članova Društva je razgranata i pokriva sva važnija područja za ptice, sva veća mesta u Vojvodini i celoj Srbiji. To nam omogućava realizaciju lokalnih projekata, delovanje kada su u pitanju lokalne akcije zaštite i druge hitne potrebe, ali i međusobno povezivanje prilikom sprovođenja regionalnih inilacionalnih projekata sa brojnim učesnicima. Ipak, želimo da naše aktivnosti privuku što više novih članova koji bi u svojim sredinama ostvarivali našu misiju i pridoneli zajedničkom cilju.

Edukacija javnosti je sastavni deo našeg posla. U Srbiji, opterećenoj tranzicionim problemima, zaštita biodiverziteta oduvek se nalazila nisko na listi društvenih prioriteta. U takvom okruženju, delovanje Društva mora uvek biti edukativno, a ostvaruje se stalnom komunikacijom sa javnošću, predavanjima, izdavanjem i distribucijom propagandnih materijala, uključivanjem

školske populacije u naše aktivnosti kao i izdavanjem i distribucijom našeg popularnog magazina „Detlić“ koga izdajemo zajedno sa Ligom za ornitološku akciju Srbije.

IZVOR: <http://protego.rs>

Arhiva Očuvanje biološke raznovrsnosti

Na ovom području javljaju se neke specifične vrste i tipovi staništa čija će zaštita nakon priključivanja Evropskoj uniji biti jedna od međunarodnih obaveza Srbije!

Na prostorima Panonskog regiona u Srbiji opstaju samo fragmenti nekadašnjih prirodnih predela, okruženi poljoprivrenim kulturama. U Evropi oko 60% Panonskog biogeografskog regiona, a u Vojvodini čak 80%, predstavljaju poljoprivredne površine. Na brdovitim i plavnim terenima, močvarnom, zaslanjenom i peskovitom tlu, gde intenzivna poljoprivreda nije bila moguća, ostali su stepski pašnjaci, peščare, slatine i slane bare i jezera, močvare i ritovi i vlažne livade, dok su šume opstale u plavnim zonama i na ostrvskim planinama.

U cilju edukacije upravljača, predstavnika lokalnih zajednica i aktivista organizacija civilnog društva, Udruženje Protego je pripremio instruktivni liflet o prirodnim vrednostima područja koji pripadaju Panonskom biogeografskom regionu.

Revitalizacija populacije barske kornjače u Ludaškom jezeru (2008)

Barska kornjača je ugrožena u evropskim razmerama i čitav niz projekat je u toku sa ciljem očuvanja i unapređenje njenih populacija. Ova vrsta predstavlja stalnog stanovnika Ludaškog jezera i stajaćih i tekućih voda koje gravitiraju ka jezeru. Čitav niz negativnih faktora doveo je do drastičnog pada brojnosti njenih populacija u ovom području kao i smanjenja vijabilnosti jedinki. Ozbiljnost situacije i kompleksnost problema iziskuje čitav niz aktivnih mera zaštite usmerenih ka obezbeđivanju bezbednih uslova za razmnožavanje, obogaćivanje staništa za obavljanje osnovnih životinih aktivnosti i edukaciju stanovništva o potrebi očuvanja ove vrste. Ove aktivnosti ne isključuju potrebu da se i najozbiljniji problem ovog područja, ogromne količine organskih materija koje dospevaju u jezero i visok nivo zamuljanosti, rešavaju na drugim instancama. Ova inicijativa predstavlja pokušaj da se populacija barske kornjače sačuva u Ludaškom jezeru povećanjem verovatnoće njihovog opstanka kroz niz akcija u koje je uključena i lokalna zajednica.

4. Opis predela kao osnov za ekoturistički proizvod

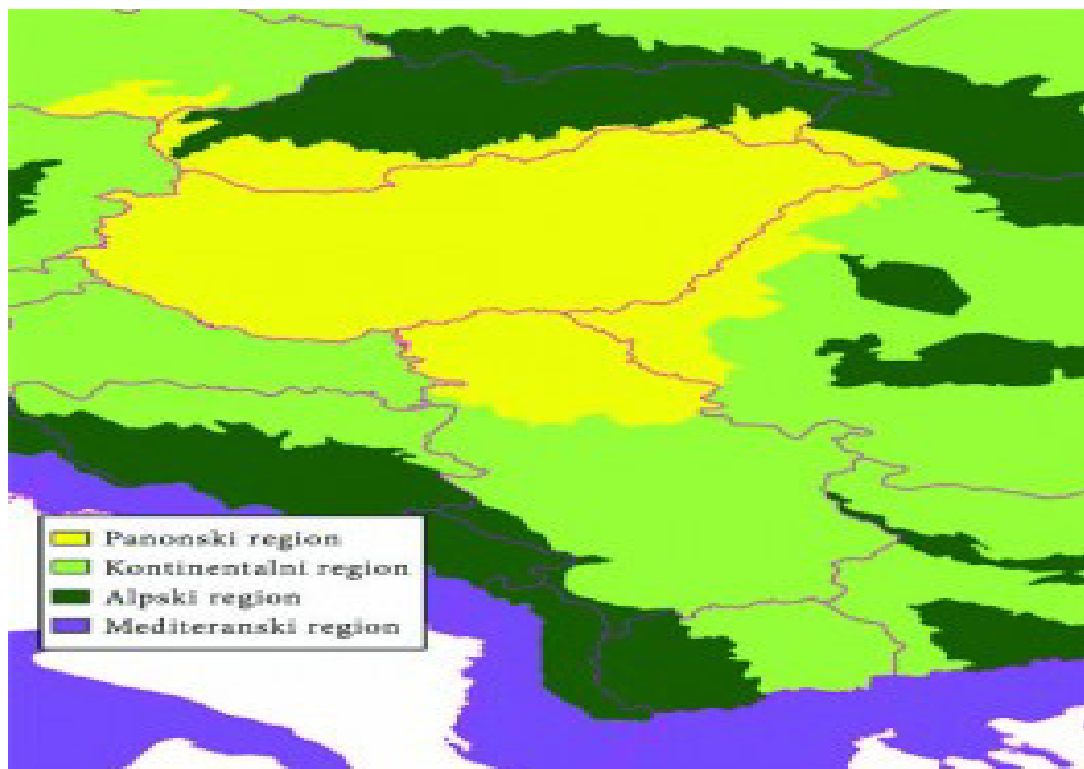
Panonski biogeografski region

Odmah posle Mađarske, a zajedno sa Češkom, Srbija zahvata najveći deo Panonskog biogeografskog regiona u Evropi. Samo se manji delovi nalaze u Slovačkoj, Rumuniji i Ukrajini. U našoj zemlji panonski biogeografski region zauzima čitav severni deo zemlje, približno do toka Dunava i Save na jugu. Na ovom području javljaju se neke specifične vrste i tipovi staništa čija će zaštita nakon priključivanja Evropskoj uniji biti jedna od međunarodnih obaveza Srbije!

Na prostorima Panonskog regiona u Srbiji opstaju samo fragmenti nekadašnjih prirodnih predela, okruženi poljoprivrenim kulturama. U Evropi oko 60% Panonskog biogeografskog regiona, a u Vojvodini čak 80%, predstavljaju poljoprivredne površine. Na brdovitim i plavnim terenima, močvarnom, zaslanjenom i peskovitom tlu, gde intenzivna poljoprivreda nije bila moguća, ostali su stepski pašnjaci, pešcare, slatine i slane bare i jezera, močvare i ritovi i vlažne livade, dok su šume opstale u plavnim zonama i na ostrvskim planinama.

U cilju edukacije upravljača, predstavnika lokalnih zajednica i aktivista organizacija civilnog društva, Udruženje Protego je pripremlilo instruktivni liflet o prirodnim vrednostima područja koji pripadaju Panonskom biogeografskom regionu.

[Liflet možete preuzeti ovde.](#)

IZVOR:

http://www.serbia.travel/upload/documents/brosure/priroda_srbije_odmor_u_pokretu_5i_zdanje.pdf

Publikacija “ Priroda Srbije-odmor pokretu” je brošura TO Srbije koja svoj opis počinje od jezera severa, kao dodira vode i neba. U njoj su opisani parkovi prirode i bitna obeležja predela, na jedan romantični, čak pastoralni način da bi se kod turista izazvala želja da poeti opisane predele. Dovoljno opšti a u isto vreme sa obiljem podataka, ovaj opis može da posluži kao primer dobre prakse za PR ekoturističkog proizvoda.

“Palić i Ludaš, drevna jezera, biseri ravnice, a po svojim meandrima i rukavcima i Gornje Podunavlje – pored zanimljive istorije i neponovljive prirode, u sebi kriju i jednu posebnu, čarobnu liniju. Onu u kojoj se dodiruju voda i nebo. Onu koja u prvom trenutku zarobi misao, a potom je oslobodi u beskraj. Park Prirode Palić u bilo koje doba godine nudi nešto novo, neponovljivo, inspirativno. Asocijacijom na davno izgubljeni raj, ovo sazvučje prirode i arhitekture idealno je mesto za aktivan odmor, sport, opuštanje u beskrajnim šetnjama, ili vožnji biciklom linijom plavetnila vode. Zato ne čudi što je Palić početkom 20. veka važio za mondensko letovalište ranga Karlovih Vari ili patije. Sam nastanak jezera je „u tami duboke prošlosti”. Zna se da je gubilo vodu nekoliko puta i opet je dobijalo. Plitko nizijsko jezero, dugačko je nešto više od pet kilometara. Korito jezera, koje sakuplja vode sa peščara, nastalo je dejstvom vetrova na samom dodiru Subotičke peščare i Bačkog lesnog platoa. Kada je otkriveno da su voda i blato jezera lekoviti: „na pustari kojom su divljali vetrovi, a sunce pržilo sve živo”, napravljen je 1840. godine park. Prirodno okruženje banje, „Veliki park” urbanistički je uobličen i zasađen najpre na maloj površini od oko devet hektara – a danas zauzima čitavih 19 hektara. Blagost i toplinu toj zelenoj oazi pozajmljuju krošnje javora, jasena, bresta, hrasta, bagrema, lipe, platana, divljeg kestena, topola, crnog bora, močvarnih čempresa... Cvetne leje su oblikovane u baroknom stilu, zasađene sezonskim cvećem. U proleće tim prostorom gospodare lele, viole, belisi, turski karanfili, a u jesen – kane, salvije, begonije, petunije. Park je oblikovan po ugledu na engleske vrtove. Umesto klasičnih, ravnih i simetričnih prolaza, između palićkih aleja i drvoreda vijugaju staze. Jedna od njih, ona centralna, vodi od „Vodotornja”, koji je na samom ulasku u park, pored „Velike terase”, do jezera. Veliki park je takođe stanište za šumske vrste životinja, među kojima su najbrojnije ptice. Palićko jezero poznato je po ptičijim ostrvima na kojima se gnezde ptice močvarice. Najupadljivije su bučne kolonije čaplji i galebova. Na ostrvima se nekoliko godina unazad gnezdi crnoglavi galeb (*Larus melanocephalus*) i to je jedino mesto u našoj zemlji gde on trenutno obitava. Mestom izuzetnog mira, lepote i udobnosti Palić čine jezerske plaže, Ženski i Muški štrand, šetališta, hoteli, arhitektura koja snagom i dopadljivošću secesije privlači pogled na svakom koraku. Palićki zoološki vrt je, pored toga što je mesto u kome životinje žive po ugledu na svoja prirodna staništa, i svojevrсна botanička bašta. U balskoj dvorani „Velike terase” je 1937. godine odigran prvi teniski meč u zatvorenom prostoru na tlu tadašnje Jugoslavije. A znatno ranije, pred sam kraj 19. veka, na Paliću su organizovane prave male olimpijade, međunarodna sportska nadmetanja, među kojima je, kako svedoče fotografije, bilo i vožnji jedrilicama po zaleđenoj vodi jezera. Svaki delić čarolije kojom je Palić nekada davno privlačio svoje goste postoji i danas – i poziva na otkrivanje.

Predeo izuzetnih odlika SUBOTIČKA PEŠČARA - Na krajnjem severu Bačke prostire se Subotička peščara. Današnji izgled valovitih dina nastao je tokom velikog pokretanja peska izazvanog preteranom ispašom. Krajem 18. veka počinje plansko pošumljavanje Subotičke

peščare. Danas, mešavina šume, stepe i močvare, a posebno obale rečice Kireš, određuju ovu oblast kao najugroženija staništa peščarsko-stepskih vrsta Evrope. Ostaci iskonske peščarske vegetacije dragocena su svedočanstva o biljnom pokrivaču Panonske nizije u prošlosti. Među očuvanim prirodnim retkostima svakako valja pomenuti šafranjiku (*Bulbocodium versicolor*), biljku koja je sinonim za floru Subotičke peščare, jer je tu njeno jedino nalazište u Vojvodini i Srbiji. Zabeleženo je prisustvo retke vrste glodar – slepog kučeta (*Spalax leucodon*), a ukupan broj zabeleženih vrsta ptica na području Subotičke peščare je oko 170, zbog čega je ona deo međunarodno značajnog područja za ptice (IBA). Na granici Srbije i Mađarske, dvadesetak kilometra od Palića nalazi se još jedna turistička znamenitost ovog kraja, Ergela Kelebija, sa 65 rasnih lipicanera.

Specijalni rezervat prirode LUDAŠKO JEZERO

Svu specifičnu lepotu pejzaža jezera sa visokim tršćacima Ludaš vam otkriva na svakom koraku. Stepsko jezero Ludaš jedinstveno je u Srbiji. Njegovo plitko korito formirano je radom vetrova na dodiru peščare i lesne zaravni. Ludaško jezero sa okolnim plavnim livadama čini jedinstvenu celinu vlažnih staništa. Poznato je i po brojnim ptičjim vrstama a, takođe, i kao važan lokalitet za odmor i ishranu na migracionom putu ptica. Najpoznatiji predstavnici ptičjeg sveta Ludaša su ptice močvarice, zbog čijeg prisustva je Orao belorepan (*Haliaeetus albicilla*) najveći je orao Evrope, proporcionalno najkrupnijeg kljuna, impresivno širokih krila. Satima može da jedri na strujama toplijeg vazduha. Jedina je vrsta roda *Haliaeetus* koja živi u Evropi. U Srbiji pretežno naseljava plavne zone velikih reka.

Specijalni rezervat prirode SELEVENJSKE PUSTARE

Ovaj pustarski predeo nikada nije bio urbanizovan. Prostrani pašnjaci su se pružali do horizonta, pokazujući siluetu ponekog majura ili salaša. Danas, ovaj rezervat panonsko pustarskog tipa čini 10 područja mozaično raspoređenih među voćnjacima, njivama i vinogradima i prvenstveno služi očuvanju botaničkih vrednosti. Vrste iz porodice orhideja i perunika zaštitni su znak ove oblasti, a ovo je jedini lokalitet u Srbiji gde raste peščarski šušuljak (*Gypsophila arenaria*). Među životinjama postoje vrste od međunarodnog značaja, kao što su peščarski gušter, slepi miševi i retke ptice gnezdarice zaslanjenih livada. Markirane staze Selevenjske šume vode posetioce po najzanimljivijim staništima: uz pratnju vodiča rendžera, saznaćete zanimljive priče o ovom jedinstvenom području. Ono upisano na listu močvarnih područja od međunarodnog značaja, a uz Obedsku baru je i najstarije ramsarsko područje Srbije. Među pticama izdvajaju se: mrka i žuta čaplja, bukavac, brkata senica i ševarski trstenjak, koji se gnezde u tršćacima jezera. U posebne stanovnike područja ubrajaju se i vidre, kornjače, retke vrste vilinih konjica i leptirova, ali su tu i ugrožene vrste biljaka kao što su divlje orhideje i morski trozubac. Pored očuvanih prirodnih vrednosti, na obali Ludaša očuvane su i kulturne vrednosti, arheološka nalazišta, zanimljiva seoska i crkvena arhitektura, tradicionalni zanati. Arhaične seoske kuće Šupljaka, najstarijeg salašarskog naselja okoline jezera, pripadaju južnoj varijanti mađarskog ravničarskog tipa kuće.

EKOLOŠKA TURA LUDAŠKO JEZERO

IZVOR: <http://www.visitsubotica.rs/sr-Latn/category/104>

Vreme potrebno za obilazak: Ruta je duga 6 km, šetnja će trajati oko 2-3h. Trasa delom prolazi kroz privatne posede. Neophodno je poneti vodu. Ako se ruta obilazi biciklom ili automobilom put je malo duži.

1. Vizitorski centar

Prespanska 12, Hajdukovo

T [+381 \(0\) 24 753 570](tel:+381024753570)

Ludaško jezero - Specijalni rezervat prirode nalazi se dvadesetak kilometara severoistočno od Subotice. On uključuje Ludaško jezero i njegove obale duž sela Ludaš, Šupljak, Hajdukovo i Nosa. Pored očuvanih prirodnih vrednosti (brojne ptice, ribe i biljne vrste tipične za močvarni ekosistem) u ovom području se nalaze i brojne kulturne vrednosti: arheološka nalazišta, zanimljivi primeri ruralne i crkvene arhitektura i tradicionalnih zanata. Veličanstveni pejzaži, zajedno sa jezerom i njegovom visokom trskom su posebna vrednost rezervata. Obilazak rezervata prirode počinje iz Vizitorskog centra. Dva od četiri staze mogu se obići samostalno.

Edukativne staze Čurgo i Kireš

Staza Čurgo - Polazi od Vizitorskog centra na zapad duž Ludaškog jezera i kroz selo Hajdukovo. Posle 2700 metara dostiže se krajnja tačka staze - mesto Čurgo. Duž staze je postavljeno osam informativnih tabli koje podsećaju posetioce na značaj prirode kroz priče o tradicionalnom načinu života, o jezeru, o istoriji, o biljkama i životinjama na vlažnim livadama. Staza Kireš - Polazi od Vizitorskog centra na istok, duž Ludaškog jezera i kroz selo Hajdukovo. Ruta je duga 2300 metara i završava se mostom na rečici Kireš. Nešto je kraća od staze Čurgo, ali je teža za hodanje i traje oko 1 sat. Postoje četiri informacione table koje informišu posetioce o geološko-pedološkim karakteristikama regiona, zaštićenim biljnim vrstama, važnosti prstenovanja ptica i vodnom režimu Ludaškog jezera.

Geografske koordinate: [46.1045334, 19.8247707](https://www.google.com/maps/place/46.1045334,19.8247707)

3. Rokin salaš

Nosa, Hajdukovo

T [+381 \(0\) 64 12 23 504](tel:+3810641223504)

Sto godina stara seoska kuća, na istočnoj obali Ludaškog jezera, sadrži zanimljive etnografske, prirodne i arheološke zbirke predmeta koji su nađeni u blizini jezera. Do ovog salaša nije stigla struja, pa se hrana i kolači, spremljeni po starim receptima, peku u peći. Posete se mogu organizovati od 15. aprila do 31. oktobra.

Geografske koordinate: [46.0793994, 19.8341692](https://www.google.com/maps/place/46.0793994,19.8341692)

Zona jezera Ludaš - priroda

IZVOR: <http://www.palic.rs/sr-Latn/content/611>

Dvanaest kilometara istočno od Subotice nalazi se selo Hajdukovo i Ludaško jezero. Jezero i močvare zajedno sa Selevenjskom pustarom su izuzetno bogate najrazličitijim vrstama ptica i istovremeno je područje koje je stanište retkih i ugroženih biljaka i životinja. Postoje četiri (od 700 m do 5500 m dužine) edukativne staze, koje kreću od modernog Vizitorskog centra, a nalaze se na severnoj obali jezera. Posmatranje ptica se organizuje od aprila do septembra. Pored Vizitorskog centra se nalazi i restoran, Sunjog čarda u kojoj posetioци mogu da uživaju u ribljim specijalitetima. Restoran se nalazi na obali Ludaškog jezera a pokriven je tršćanim krovom. Čarda je otvorena od maja do novembra. Ako krenete istočno, naići ćete na stotinu godina staru seosku kuću, koja ima zanimljivu etnografsku, prirodnu i arheološku kolekciju predmeta nađenih u blizini jezera. To je Rokin salaš. Posete se mogu organizovati od sredine aprila do kraja oktobra. Uz južni obod jezera, nedaleko od Palića, nalazi se konjički centar Furioso .

-Vizitorski centar Ludaš, Hajdukovo, Prespanska 12, +381 (0) 24 753 570, <http://www.ludas.rs>

-Sunjog čarda, Hajdukovo, Prespanska 12, +381 (0) 24 758 083, <http://www.palic.rs>

-Posmatranje ptica, Riparia, NVO +381 (0) 24 553 106, <http://www.riparia.org>

-Rokin salaš, Hajdukovo, Nosa, +381 (0) 64 1223 504, <http://www.etnolife.org>

-Furioso konjički centar, Šupljak, Kostolanji Arpada 40, +381 (0) 69 243 11 87
<http://www.furioso.rs>

Izbor primera dobre prakse, projekta za eko turizam u širem regionu

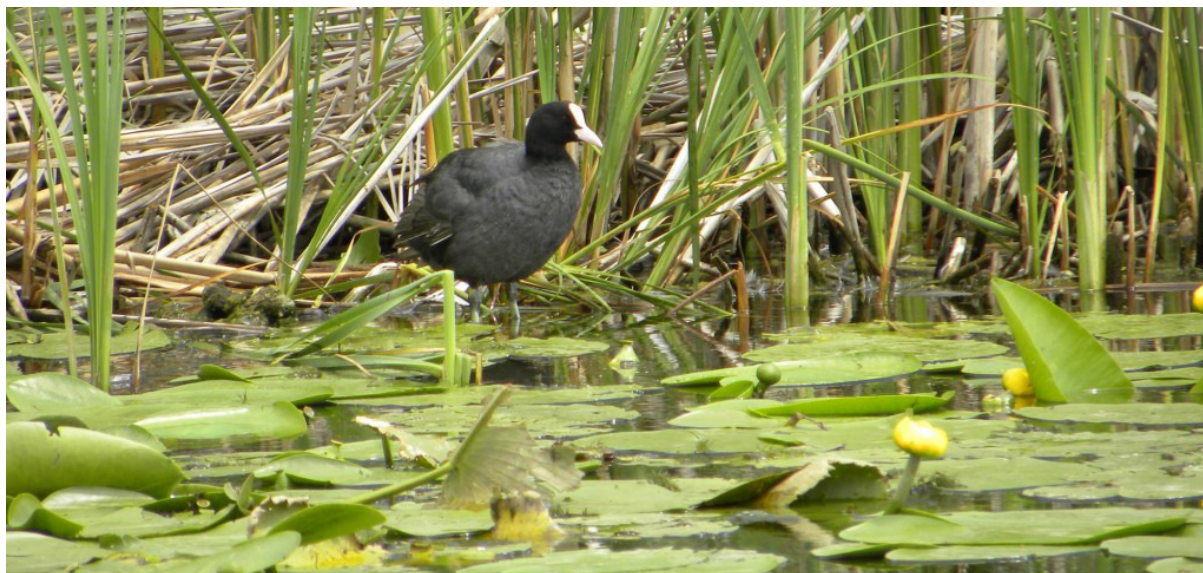
IZVOR: <http://www.discoverserbia.org/sr/posmatranje-ptica-u-srbiji>

<http://staklenozvono.rs/?p=15271>

Posmatranje ptica i eko turizam

by [Stakleno Zvono](#) · January 7, 2016

Organizacije iz Crne Gore i Hrvatske rade zajedno na plasmanu zajedničke ekoturističke ponude koja uključuje posmatranje ptica i promociju biodiverziteta, zasnovanoj na specifičnim domaćim i internacionalnim segmentima u okviru IPA projekta „Posmatranje ptica i eko turizam na južnom Jadranu (BETSA)“.

Iz Centra za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore (CZIP) su saopštili da se u okviru projekta realizuje više aktivnosti koje će doprinjeti poboljšanju i unaprijeđenju infrastrukture i ekoturističke ponude zasnovane na posmatranju ptica u regionu Orjena, Vrmca i specijalnog rezervata prirode, Tivatskih solila u Crnoj Gori, kao i planine Biokovo, Sniježnice i delte rijeke Neretve u Hrvatskoj.

- *Na osnovu studije potencijala ovih oblasti za razvoj ekoturizma sa posebnim akcentom na posmatranje ptica, biće urađena strategija za razvoj posmatranja ptica i ekoturizma u ovim oblastima. Strategija će biti osnov za razvijanje prekograničnih putopisa koji će uključivati turističku ponudu svih zainteresovanih ponuđača iz regiona Boke kotorske, kao i Dubrovačko-neretvanske županije – kazali su iz CZIP-a.*

Navodi se da je planirano označavanje posebnih staza interesantnih za posmatranje ptica na području implementacije projekta, kao i postavljanje info tabli i pratećeg mobilijara. Ukupna

površina staza koje će biti očišćene i unaprijeđene adekvatnom signalizacijom u Crnoj Gori je 85 km.

- *Takođe, u okviru projekta, pružaoci turističkih usluga sa područja fokusa projekta će biti edukovani kako uspostaviti i unaprijediti turističku ponudu u skladu sa zahtjevima tržišta zasnovanom na posmatranju ptica. Projekat će doprinjeti poboljšanju i proširenju eko turističke ponude u primorskim područjima Crne Gore i Hrvatske, kao i umrežavanju pružaoca turističkih usluga u obje zemlje – pojasnili su iz CZIP-a.*

Šesnaestomjesečni projekat je započeo 15. jula ove godine, a finansira ga Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori u okviru prekograničnog programa Hrvatska – Crna Gora.

Centar za zaštitu i proučavanje ptica zajednički ga realizuje sa Opštinom Baška voda, Hrvatskim institutom za održivi razvoj i udruženjem BIOM kao partnerima iz Hrvatske i Ekološkim društvom Boke kotorske i Opštinom Tivat kao partnerima iz Crne Gore. Ukupna vrijednost projekta u Crnoj Gori je 148.650,20 eura, od čega CZIP, Eko Boka i Opština Tivat kofinansiraju 22,297.53 eura.

Izvor: [Radio i Televizija Crne Gore](#)

Slične teme :

- [EuroVelo mreža biciklističkih puteva Evropom](#) (73.1%)

5. Drugi vidovi turizma koji korespondiraju sa eko turizmom u regionu i mikroregionu

Primeri tradicionalnih recepata prilagođenih za ekoturistički proizvod, oblast gastronomije

IZVOR: <http://www.zelenamreza.org/home/recepti.html>

Poruka svim potrošačima, jeste da kupujući i pripremajući hranu iz organske proizvodnje višestruko dobijaju. Poboljšavaju svoje zdravlje, utiču na zdrav razvoj svoje dece, dobijaju zdraviju životnu sredinu ali utiču i na poboljšanje kućnog budžeta. Naime, kada se kupuje racionalno, a kvalitetno u kućnom budžetu se sačuva novac koji bi možda otišao na lečenje. Naravno, vodili smo računa da se u receptima koristi organsko povrće, voće, žitarice, jaja, sir i začini koji mogu da se nađu na našem tržištu . Na tržištu mogu da se nabave još i organsko mleko, jogurt i pavlaka i meso. Isto tako moguće je nabaviti organsko suncokretovo i maslinovo ulje kao i sirće.

[Cukini sa mirođijom](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 300 gr mini cukinija u tri boje (žuta, tamnozeleno i svetlozeleno) 200
- veza sveže mirođije
- morska so prema ukusu
- sveže samleveno biber
- maslinovo ulje ili ulja suncokreta.

[\[Još\]](#)

[Puslice](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

Za puslice:

- 4 belanca
- 280 gr. šećera u prahu
- Sok iz pola limuna
- Vanillin šećer

Za voćni preliv:

- ½ kg sveže maline
- 100 gr borovnica
- 100 gr šećera
- Pola šolje vode

[\[Još\]](#)

[Prženi cvetovi tikvice](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 10 cvetova tikvice (obično postoji pakovanje svežih cvetova)
- 2 komada jaja
- Šolja mleka ili vode
- 3-4 kašike brašna
- morska so prema ukusu (uvek je bolje manja količina)
- sveže samleven biber
- maslinovo ulje ili ulje suncokreta

[\[Još\]](#)

[Pečena hokaido tikva sa paprikom](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 1 tikva oko kilograma veličine
- 2 paprike babure
- 4 do 5 čena belog luka
- vezica svežeg peršunovog lista
- šaka sveže majčine dušice
- 1 kašika sušenog čubara
- morska so prema ukusu
- sveže samleven biber
- Pola šolje maslinovog ulja ili ulja suncokreta

[\[Još\]](#)

[Punjena paprika i pradajz sa rižom od spelte](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 4 veća paradajza
- 4 paprike babure
- 2 manja krompira po mogućnosti bela
- Šolja domaćeg kivanog paradajza
- Maslinovo ulje ili ulje suncokreta
- Morska so
- Sveže mleveni biber

Fil

- 2 kašike maslinovog ulja ili ulja suncokreta
- 2 do 3 ljubičasta luka
- Izdubljena pulpa paradajza
- 300 gr riže od spelte
- Veza peršuna
- Šaka sveže nane
- morska so prema ukusu
- sveže samleven biber

[\[Još\]](#)

• [Musaka od tikvica](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 500 gr mlevenog mesa
- 1 ½ kg tikvica
- Glavica ljubičastog luka
- 6 jaja
- 3-4 supene kašike brašna
- 4 dcl pavlake
- Vezica svežeg peršuna
- Šaka svežih listova nane
- morska so prema ukusu
- sveže samleven biber
- maslinovo ili ulja suncokreta.

[\[Još\]](#)

[Zepečeno mešano povrće](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 5 većih paradajza
- 4 paprike
- 3 krompira
- 3 glavice ljubičastog luka
- 2 manje tikvice
- 1 manji plavi patlidžan
- 4 čena belog luka
- 1 veza peršuna
- morska so prema ukusu (uvek je bolje manja količina)
- sveže samleven biber
- maslinovo ulje ili ulje suncokret

[\[Još\]](#)

[Čorba od sočiva](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 1 kašika maslinovog ulja
- 1 manji celer iseckati na sitne štapiće
- 1 šargarepa, očišćenja i iseckana na kolutiće
- 1 manji luk, iseckan
- 3 češnja belog luka
- morska so prema ukusu (uvek je bolje manja količina)
- sveže samleven biber
- 1 oljušten i iseckan svež paradajz (zimi može da se upotrebi pelat)
- 1 paprika isečena na kolutove
- ½ kg sočiva
- 1 list lovora
- 1/4 kašike iseckane sveže majčine dušice (u zimskom period može da se upotrebi i sušena)
- 1 kašikica sirćeta od jabuke ili kvalitetnog vinskog sirćeta

[\[Još\]](#)

- [Hleb od spelte](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- ½ brašna od celog zrna spelte
- 100 gr mekog brašna od spelte
- 2 suva kvasca
- 2 ravne kašičice soli
- ½ l mlake vode
- 2 kašike sirćeta od jabuke
- Manje od šake susama
- Manje od šaka lanenog semena
- Po kašiku bundevinog i suncokretovog semen

[\[Još\]](#)

[Krompirača](#)

26. 07. 2015. | Recepti

SASTOJCI

- 1 kg krompira
- 1 domaća kobasica po mogućnosti od mangulice
- 1 velika glavica crnog luka. Moguće je alternativno upotrebiti jedan praziluk
- morska so prema ukusu (voditi računa da je kobasica već slana)
- sveže samleven biber
- 1 kašikica slatke aleve paprike
- 1 kašika brašna
- Pola šolje maslinovog ulja ili ulja suncokreta. Moguće je alternativno upotrebiti dve tri kašike masti od mangulice

VINSKI TURIZAM , VID TURIZMA KOJI SE MOŽE POVEZATI SA EKOTURISTIČKIM PROIZVODOM

Vinski put Severne Bačke obuhvata niz malih porodičnih vinarija kao i nekoliko različitih velikih vinarija , koje su već poznate. Vinski turizam ima odlične predispozicije da se uključi i integralnu ponudu eko turističkog proizvoda. Većina vinarija nalazi se u blizini zaštićenih prirodnih dobara, na njihovim obodima. Eko turista će imati mogućnosti da svoj boravak upotpuni tradicijom vinske kulture mikroregiona.

IZVOR: <http://www.palic.rs/sr-Latn/category/125>

<http://www.visitsubotica.rs/sr-Latn/category/65>

<http://serbianadventures.com/sr/adventure/view/179?REFID=bm1502>

<http://www.putvinasrbije.rs/palic-2/>

http://vinavojvodine.com/vinari_palic.php

Vinarije

• [Vinarija Zvonko Bogdan](#)

• [Vinski dvor](#)

• [Vinarija DiBonis](#)

• [Vinski salaš Čuvarčić](#)

• [Vinarija Tonković](#)

• [Vinarija Maurer](#)

Vinoteke

• [Vinoteka Vinarije Zvonko Bogdan](#)

• [Vinski Shop Caffe Piano](#)

• [Vinoteka Vinomond](#)

BICIKLIZAM I BIKLISTIČKE TURE, VID TURIZMA KOJI SE MOŽE POVEZATI SA EKOTURISTIČKIM PROIZVODOM

IZVOR: <http://www.bicikl.info/home/aktivnosti/eurovelo.html>
http://www.ciklonaut.com/projekti/DBR/dbr_signalizacija.htm
<http://staklenozvono.rs/?p=11896>

<http://www.subotica.rs/index/page/lq/sr/id/2624>

Srbija je povezana sa tri Eurovelo biciklističke rute i to broj 6- Atlantik-Crno more; broj 11 Istočnoevropska ruta i broj 13 Tragom gvozdene zavese. Rute prolaze pored Subotice i Palića i samo su delimično povezane. Nedostaje turističko-inspekcijska staza u zaštitnom pojasu oko jezera Palić, a time i povezivanje rute 6 i 13. Sa ostvarenjem projekta Panonska osmica i izgradnjom zaštitnog pojasa oko jezera Palić i Ludaš ove rute bi se povezale u potpunosti. Ruta 13 prolazi neposredno kroz mikroregion, dok ruta 6 ide pokraj Dunava a ruta 13 pokraj Tise. Ruta 13 poseban naglasak stavlja jedinstveni biodiverzitet koji je skoro netaknut i nakon mnogih decenija "hladnog rata".

Dunavska biciklistička ruta-broj 6 i Istočnoevropska broj 13 imaju svoju internacionalnu signalizaciju koja postavljena u Srbiji.

Projekat "Panonska osmica" predstavljen od strane Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj

U okviru Susedskog programa Srbija- Mađarska, finansiranog iz fondova Evropske unije, Grad Subotica realizuje projekat pod nazivom „Panonska osmica“. Ovaj projekat ima za cilj izradu projektno- tehničke dokumentacije za biciklističku rutu od 115 km na teritoriji Grada Subotice i Opštine Kanjiža. Ovaj projekat realizuje se u partnerstvu sa Opštinom Kanjiža i ekološkom organizacijom "Richard Csornai", dok je partner iz Mađarske Razvojna agencija Moraholoma "Homokhatsag". Ukupna vrednost projekta je 82 000 € od čega lokalna samouprava učestvuje sa 8 200 €, dok je ostatak sredstava donacija EU. Ovaj projekat predstavlja realizaciju druge faze velikog programa povezivanja Subotice sa Eurovelo biciklističkim koridorom koji kroz našu zemlju prolazi od Kanjiže uz Tisu do Novog Sada i Beograda.

U okviru ovog projekta izradiće se projekat horizontalne i vertikalne saobraćajne signalizacije, zatim projekat turističkih informativnih tabli za svih 115 km i konačno idejni i glavni projekat za 11,2 km biciklističke staze od Šupljaka do Velebita. Menadžer ovog projekta je gospođa Erika Kudlik, šefica Kancelarije za lokalni ekonomski razvoj Grada Subotice.

Primer biciklističke signalizacije na ruti 6

Rastojanje do udaljenog (glavnog) cilja
The distance to far away (main) goal

Rastojanje do prvog sledećeg mesta na ruti
The distance to the next place along the route

Info-polje
Info-field

Laka navigacija:
every junction has its unique number. It is written on junction signpost, and on printed map. By comparing numbers on printed map and signposts, it is easy for cyclists to determine their exact position.

U info-polju svake putokazne table nalaze se prikladne misli ili izreke vezane za biciklizam i filozofiju putovanja.
Thoughts or sayings about cyclism or travel phylosophy in general are written in info-field of signposts.

Za označavanje distanci koristi se sistem glavnog i neposrednog cilja: u gornjoj liniji table je rastojanje do glavnog cilja na predstojećoj deonici, a u donjoj je rastojanje do najbližeg mesta (ili najbliže karakteristične tačke). Kad se dostigne to najbliže mesto, u donjoj liniji tabli zamenjuje ga sledeće najbliže mesto (ili karakteristična tačka), a glavni cilj u gornjoj liniji ostaje (naravno, sa sve manjom kilometražom). Kada se konačno dostigne glavni cilj, na njegovo mesto u gornjoj liniji dolazi sledeći glavni cilj – itd.

Na DBR u Srbiji postoje tri osnovne kategorije:

- glavna ruta (najlepša i najmirnija, ali podrazumeva i makadamske/zemljane delove po nasipima)
- alternativne rute (uvek po asfaltu - način da se zaobiđu neasfaltirane deonice na glavnoj ruti)
- deturovi (preporučene vožnje za one koji imaju vremena i volje da se malo odmaknu od Dunava).

Putokazne table za ove kategorije razlikuju se po bojama info-polja (koje su opet usklađene sa bojama linija u štampanoj mapi) - slike desno.

Osobenost naših putokaza je i to da

glavna ruta

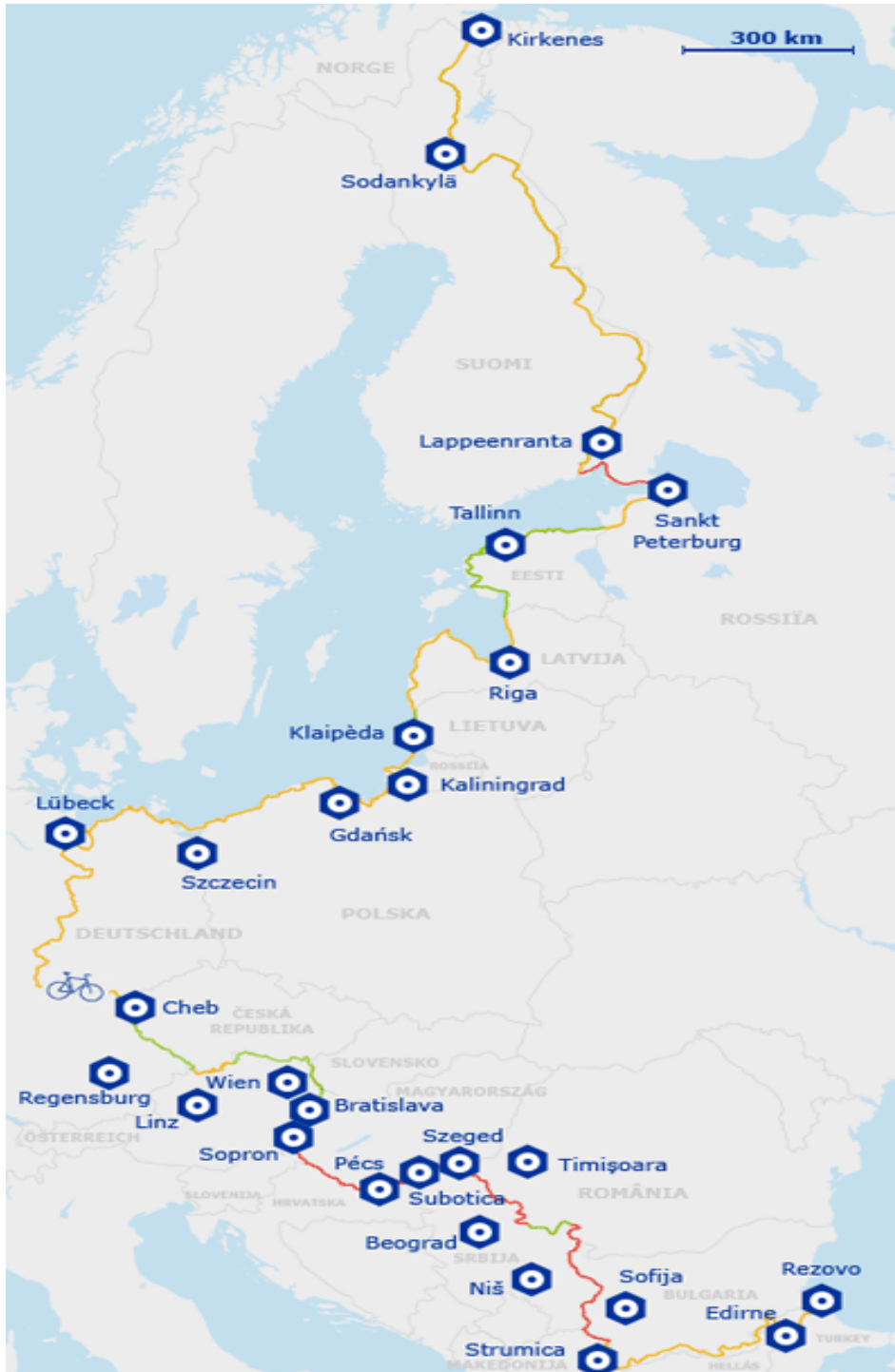

alternativna ruta

Obeležena ruta u Srbiji,
kategorije

„Crossing the border into Serbia, the route eventually brings you to Subotica, which boasts Serbia’s biggest collection of art nouveau buildings. The City Hall, the Artistic Encounter Building and the Synagogue are of particular interest. Just outside the town to the east is the Subotica Sandlands Landscape of Outstanding Natural Features which straddles the border with Hungary. 160 year long tradition of spa tourism in Palic, Serbia .“

Unutar rute 13 nalazi se takozvani „ evropski zeleni pojas“ kao posebni način života. Nemačka istraživačka grupa je otkrila posebnosti biotopa zelenog pojasa na granici između Istoka i Zapada. "Zeleni pojas " je dug 6.800 km. On simbolizuje ujedinjenje Istoka i Zapada kroz zaštitu prirodne sredine i njenu međunarodno priznatu vrednost .

Zeleni pojas povezuje nacionalne parkove, parkove prirode , rezervate, biosfere i prekogranična zaštićena područja, kao i ne - zaštićena područjima duž ili preko granice , i promoviše regionalne razvojne inicijative u oblasti zaštite prirode . "

IZVOR: <http://www.europeangreenbelt.org/>

europaean
greenbelt

*in accordance with UNSCR 1244 and opinion of ICJ.

© European Green Belt Initiative/Coordination Group

9th Pan-European Green Belt Conference

31st October - 3rd November 2016 in Koli (Finland)

Od gvozdene zavese do životnog stila

Izvanredna ekološka mreža i živi spomenik pejzaža je razvijena duž granice u Gvozdene zavese, koja je delila evropski kontinent na Istok i Zapad za skoro 40 godina. Uz više od 12.500 kilometara - od Barenčovom mora na rusko-norveškoj granici, duž obale Baltičkog, preko srednje Evrope i Balkana do Crnog mora - granična zona dobila pauzu u prirodi. Nesvesno, nekada podeljena Evropa hrabrila je očuvanje i razvoj vrednih staništa. Granična oblast služila je kao utočište za mnoge ugrožene vrste.

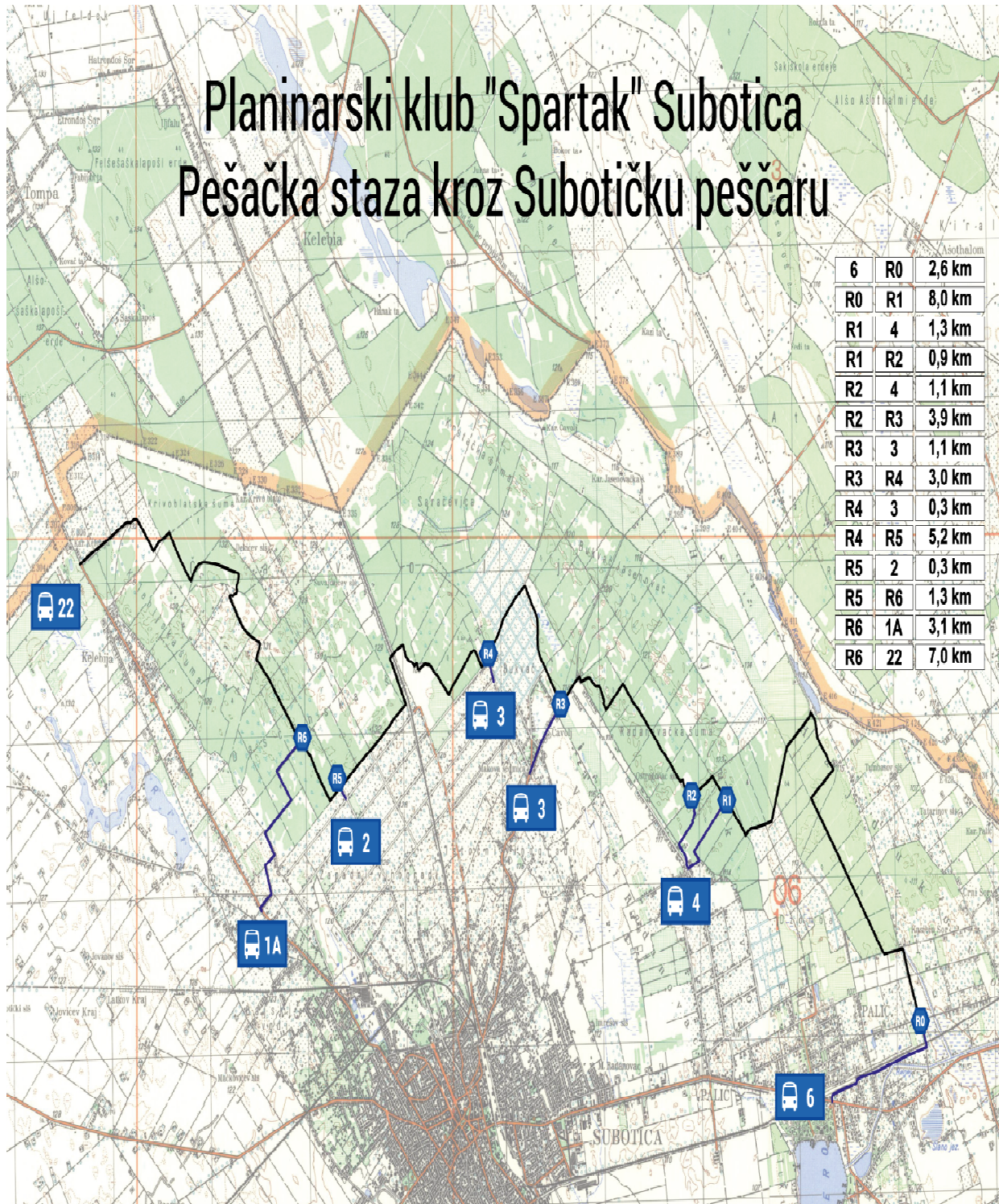
Danas, zeleni pojas predstavlja okosnicu Pan-evropske ekološke mreže i daje značajan doprinos evropskoj "zelenoj infrastrukturi".

Evropski zeleni pojas povezuje 16 zemalja EU, četiri zemlje kandidata (Srbija, Crna Gora, Makedonija, Turska), dva potencijalna kandidata (Kosovo, Albanija) i dva koja nisu članice EU (Rusija i Norveška). Skoro 150 vladinih i nevladinih organizacija iz ovih zemalja su se okupili u zelenom pojasu inicijative. Evropski pojas inicijative Green je rođen 2003. godine, kada su se razne postojeće regionalne inicijative spojeni u jednu evropsku inicijativu. Osim svojeg izuzetnog ekološkog značaja, inicijativa je živi primer kako Evropa i njene različite kulture zaista mogu da rastu zajedno. Od evropskog zelenog pojasa, možemo naučiti da biološka raznovrsnost ide ruku pod ruku sa kulturnom raznolikosti. To je simbol za prekograničnu saradnju i evropsku zajedničku prirodne i kulturne baštine.

Zeleni pojas povezuje nacionalne parkove, parkove prirode, rezervate biosfere i prekogranična zaštićena područja kao i ne-zaštićena područja duž ili preko granice, i promoviše regionalne razvojne inicijative u oblasti zaštite prirode.

PEŠAČENJE, VID TURIZMA KOJI SE MOŽE POVEZATI SA EKOTURISTIČKIM PROIZVODOM

IZVOR: <http://www.suplaninari.co.rs/page.php?name=pesackastaza>

Paninarsko društvo "Spartak" Subotica, u okviru svojih aktivnosti neguje i pešačanje, kao subotičke staze zdravlja. Ove staze obuhvataju sela u okolini grada, jezera i posebno obeleženu pešačku stazu unutar Subotičke peščare sa orijentirnim tačkama. Društvo ima već za svoje članove pešačke ture "Šetajmo u prirodi", "Šetnja zdravlja" i "Zima u subotičkoj peščari". Iskustva ovog društva mogu pomoći praktičnom sprovođenju eko turističkog proizvoda i uključenju pešačenja, kao bitne aktivnosti u ekoturistički proizvod.

5. PREDLOZI PIKTOGRAMA ZA ECO TURISTIČKI PROIZVOD

Ekoturistički proizvod i eko turističke staze, ture moraju biti označene, njihov početak i kraj. Piktogrami su jednostavan i jasan metod označavanja, naročito što se u mikroregionu info table ispisuju na najmanje tri jezika. Piktogrami su grafički, slovni i brojni znaci koji na jasan način daju informaciju. Mogu biti znaci obaveštavanja ili zabrane. Za eko turizam su naročito pogodni kao jednostavan, jasan način komuniciranja. Koriste se na mnogim zaštićenim prirodnim dobrima, predelima posebnih odlika, ruralnim sredinama. Mogu se koristiti različite boje, ali je potrebno uskladiti ih sa Pravilnikom turističke signalizacije.

turisticka signalizacija pravilnik.pdf

2 klika, open- otvaraju dokument

Poželjno je da piktogrami budu izrađeni od prirodnih materijala, nekada u sklopu info table. Za određeni mikrolokalitet treba ih standardizovati uzimajući u obzir da je Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine dalo piktograme opasnosti koji utiču na zaštitinu životne sredine. U standard ISO 14001 pored ostalih zahteva posebni zahtevi se odnose na rukovanje otpadom i očuvanjem vode kao resursom. Ova dva poglavlja su naročito bitna za eko turizam.

Primeri piktograma u zaštićenim prirodnim dobrima

IZVOR: ECO Camping area <http://campingfruskagora.com/ecocamp/ecocamp-offer/>

LEGEND

Shower
Hot water

Wash basin
Hot water

Toilet

Electrical
Connections

Motorhome
pitches

Tent
pitches

Pets
Welcome

Children's
Playground

Parking

Marked
Pedestrian
Paths

Wineries

Wine
Tasting

rekreativni sadržaji

IZVOR:

http://www.slovenia.info/pictures%5CTB_board%5Catachments_1%5C2010%5C_9319.pdf

Primeri piktograma zabrane

ЗАБРАЊЕНА УПОТРЕБА ОТВОРЕНОГ ПЛАМЕНА

ЗАБРАЊЕН ПРИСТУП ПЕШАЦИМА

НЕ ГАСИ ВОДОМ

НИЈЕ ЗА ПИЋЕ

ЗАБРАЊЕН ПРИСТУП НЕОВЛАШЋЕНИМ ЛИЦИМА

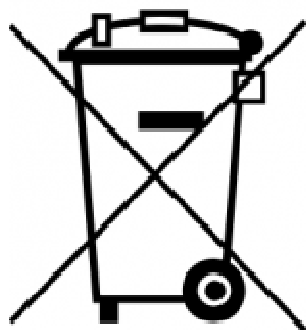
ЗАБРАЊЕН ПРИСТУП ИНДУСТРИЈСКИМ ВОЗИЛИМА

НЕ ДИРАЈ

Centralni bar kod registar sadrži i objašnjenja za manje poznate a važne piktograme koji su već u upotrebi.

Izvor: <http://barkod.cc/> centralni barkod registar

Otrovan rizičan otpad, ne baciti opasan otpad u redovne sabirne kante već ga odneti u recikažni otpad za opasan otpad. Dakle postoji zabrana bacanja, ali mnogo bitnije je da znamo da ako završi u đubretu, pa na deponiji ili u prirodi, ispušta otrove koji kroz zemlju, vodu ili vazduh dospevaju do svih nas.

N

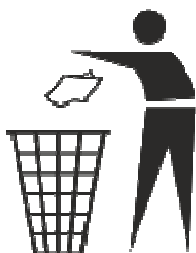
Opasno po životnu sredinu

Na ambalaži postoje piktogrami koji označavaju reciklirani proizvod ili njegovu ambalažu i mogu da se upotrebljavaju bezbedno, ali podstiču očuvanje životne sredine. Ovi proizvodi mogu da se koriste prilikom pružanja eko turističkih usluga.

PIKTOGRAMI-RECIKLAŽNI SIMBOLI

U tabeli su navedeni piktogrami (simboli) koje možemo videti na ambalaži proizvoda, a koji nas obaveštavaju od kojeg je materijala napravljen proizvod tj ambalaža i da li se može reciklirati.

OBELEŽAVANJE AMBALAŽE

Odložiti ovaj proizvod pažljivo, u korpu ili posudu za odlaganje otpada. Ne odnosi na recikliranje, ali je podsetnik da se bude savestan građanin i da se otpad odloži na najprimereniji način.

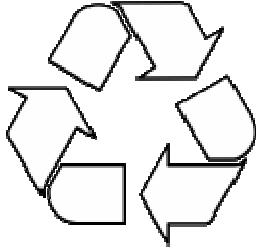
Zelena tačka ili „Green Dot“ ili „Der Grüne Punkt“

Ova tačka znači da je proizvođač platio da se sakuplja i reciklira ambalaža, kao i da se proizvođač obavezao da će smanjiti nepotrebnu ambalažu i stvarati material koji se lakše reciklira u fabrikama.

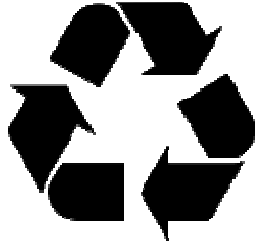

Ovaj simbol razvila je nemačka firma Duales System Deutschland 1991. godine. Prihvatile su je sve evropske zemlje, ali i neke van EU. 1995. g. prava za izdavanje dozvola za korišćenje ove tačke su preneti na Packaging Recovery Organisation Europe s.p.r.l., poznate i kao PRO EUROPE.

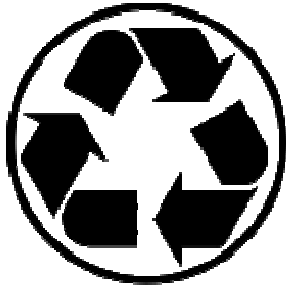
RECIKLIRAJUĆE

Ova dva simbola predstavljaju dve varijacije originalnog simbola.

Gornji je prihvaćen kao tradicionalni, univerzalni simbol, dok je donji njegova modifikacija u smislu bolje vidljivosti prilikom njegovog štampanja u manjem formatu.

Ovakvim simbolom se označavaju proizvodi koji su reciklirajući, tj. oni koji se mogu reciklirati.

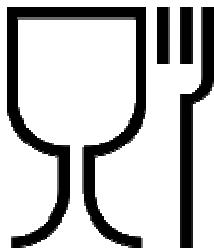

RECIKLIRANO

Ovi simboli se nalaze na proizvodima ili ambalaži koji su izrađeni od recikliranog materijala.

Najčešće su to papirni ili kartonski proizvodi. Često se u centru simbola nalazi i oznaka o procentualnom učešću recikliranog materijala u proizvodu.

Donji simbol se uglavnom koristi kada je proizvod djelimično izrađen od recikliranog materijala.

Simbol-piktogram koji se najčešće upotrebljava na ambalaži u kojoj se pakuje hrana.

Piktogrami ne moraju biti tradicionalni, u eko turizmu oni mogu da oslikavaju suštinu eko turističkog proizvoda i vizuelno imaju upečatljiv uticaj na posmatrača.

Za eko turistički proizvod je izuzetno bitna sigurnost, naročito ako eko staza izlazi na saobraćajnice, na kojima se moraju kretati pešaci i biciklisti. Ovo će biti slučaj i kod trase turističke staze oko jezera Palić i delom Ludaš. Predviđa se izgradnja biciklističke staze i pored

saobraćajnice, / prema PDR/ , ali do tada moguće je upozoravajućim piktogramima skrenuti pažnju na bicikliste i povećati njihovu sigurnost.

Unutar turističke eko staze potrebno je postaviti i piktograme ili info table sa bitnim telefonima javnih službi - prva pomoć, policija, vatrogasci. Primer takvih info table u zaštićenim prirodnim dobrima daju osećaj sigurnosti posetiocima.

MENTŐK:	104
TŰZOLTÓK:	105
RENDŐRSÉG:	107
ÁLTALÁNOS SEGÉLYKÉRŐ:	112

Primeri zanimljivih piktograma info tabli u zaštićenim prirodnim dobrima

ZAKLJUČAK

1. U prethodnom periodu JP Palić-Ludaš, udruženja i razne nevladine organizacije su generisale informacije, podatke i projekte koji su stvorili dobru podlogu za dizajniranje eko turističkih proizvoda.
2. Zbog specifičnosti ove oblasti turizma, kompleksnih akcija koje treba preduzeti, da bi se uključili svetski standardi izvedeni za eko turizam, preporučuje se svim zainteresovanim stranama, ponuđačima ekoturističkih i drugih pratećih usluga, da kao minimum kvaliteta svog poslovanja i obezbeđivanje ciklusa održivosti, kao prvi korak, odgovore na zahteve standarda ISO 14001: 2015.
3. Eko turizam ima platežno sposobnu ciljnu grupu, ali je mala marketinška niša baš zbog održivosti resursa, zato je potrebno voditi računa o broju posetilaca za određeni vremenski interval koje može podneti eko destinacija.
4. U okviru budućeg uspostavljanja zaštitnog pojasa oko jezera Palić i Ludaš, kao i izvođenja turističko-inspekcijske staze posebno je bitno uzeti u obzir pored uslova Pokrajinskog Zavoda za zaštitu prirode, dokumenata Direkcije za izgradnju Grada/PDR, projekti / i sve kriterijume koje čine eko turistički proizvod prihvatljivim.
5. Potrebno je eko turističku signalizaciju i mobilijar standardizovati i koristiti jasne piktograme i to ne samo u zaštitnom pojasu, prirodnim dobrima već i u poveznim predelima. Time se izbegava štampanje info tabli na 3-4 jezika na ograničenoj površini.
6. Preporučuje se integrisanje zajedničkih akcija zainteresovanih strana u formiranju eko turističkih proizvoda po principu „manje je više“. Bolje je imati manje veoma dobro osmišljenih turističkih proizvoda koji su izrađeni na svim kriterijuma eko turizma, nego mnogo turističkih proizvoda koji su proizvoljni i nedorečeni.
7. Korespondirajuće, druge vidove turizma potrebno je uskladiti sa eko turizmom kao dominirajućom oblasti.
8. Preporučuje se razvoj eko turističkih proizvoda u stalnoj interakciji sa programima zaštite prirodnih dobara.

9. Osim zaštićenih prirodnih dobara, eko turizam može da se odvija i na zelenim urbanim površina i predelima koji povezuju urbane celine sa zaštićenim prirodnim dobrima, u okviru landskape menadžmenta.
10. Održavanje svih mikroregionalnih površina za eko turizam treba da bude stalno i kvalitetno, jer će se narušiti princip održivosti. Piktogrami su odlično sredstvo komunikacije na eko turističkim stazama i treba ih prilagoditi i dizajnirati ovom podneblju.

U saradnji sa: Inovativnom mrežom, Subotica

Celling, Beograd